

KAUNO SENAMIESČIO 3-OJO KVARTALO ŠIAURINĖS DALIES UŽSTATYMO RAIDA XV—XVII AMŽIAIS

Vienas įspūdingiausių Kauno architektūros paminklų yra Senamiesčio šiaurės vakarų dalyje išplitęs Bernardinų vienuolyno ansamblis, susiformavęs XVII—XVIII a. Iš pietų pusės jį riboja Rotušės aikštė, iš vakarų — buvęs Bernardinų vienuolynas ir šv. Jurgio bažnyčia, iš šiaurės pusės — pilies fosa ir Papilės gatvė, iš rytų — Trakų gatvė (1 pav.).

Prieš pradėdant restauravimo ir regeneravimo darbus, į vienuolyno ansamblį buvo žiūrima kaip į vientisą kompleksą, pradėtą statyti XVII a. pirmajame ketvirtyje. Tiesa, kai kurių autorių yra paskelbta įdomi hipotezė, kad, statant Švenčiausios Trejybės bažnyčią ir vienuolyno rūmus, buvo panaudoti XIII—XIV a. Kauno pilies gynybinių įrengimų griuvėsiai¹. Nors ši hipotezė vėliau ir nepasitvirtino, bet 1968—1969 m. restauruojant vienuolyno ūkinius pastatus buvo rasta mūrinių ir medinių statinių pėdsakų, archeologinių radinių, kurie datuojami anksčiau negu vienuolynas laikotarpiu². Architektūriniais tyrimais nustatyta, kad statant Švenčiausios Trejybės bažnyčią buvo panaudotos anksčiau stovėjusių pastatų sienos ir rūšiai. Minėti atradimai paskatino naujai pažvelgti į šios Kauno senamiesčio dalies užstatymo raidą, 1972—1982 m. atlikti nuodugnesnius archeologinius, istorinius ir architektūrinius tyrimus.

Pasitelkus naujų istorinių šaltinių, paaiškėjo, kad, prieš įsikuriant bernardinams, tyrinėtoje Senamiesčio teritorijoje XVI a. viduryje buvo suplanuoti du kvartalai su aštuoniomis miestiečių valdomis. Kvartalus skyrė Neries gatvė, ėjusi iš Rotušės aikštės šiaurės vakarų kampo link pilies. XVI a. pabaigoje—XVII a. pirmajame ketvirtyje šias aštuonias valdas nupirko į Kauną atsikėlusios vienuolės bernardinės. Norėdamos sujungti nupirktus sklypus į vieną, 1621 m. vienuolės išsirūpino karaliaus Žygimanto III leidimą panaikinti kvartalus skyrusią gatvę. Po 1624 m. gaisro mieste, kurio metu nukentėjo ir vienuolių valdos, buvo pradėta statyti Švenčiausios Trejybės bažnyčia ir vienuolyno pastatai (baigti apie 1634 m.)³. Tolesnė vienuolyno raida straipsnyje bus

¹ Baršauskas J. Viduramžių Kaunas — miestas tvirtovė // Statyba ir architektūra. 1972, Nr. 4. P. 39—41; Bičiūnas V. Kaunas 1030—1930. Kaunas; Marijampolė: Dirva, 1930. P. 205; Raulinaitis A. Gynybinės Kauno miesto sienos // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1964. T. II. P. 194.

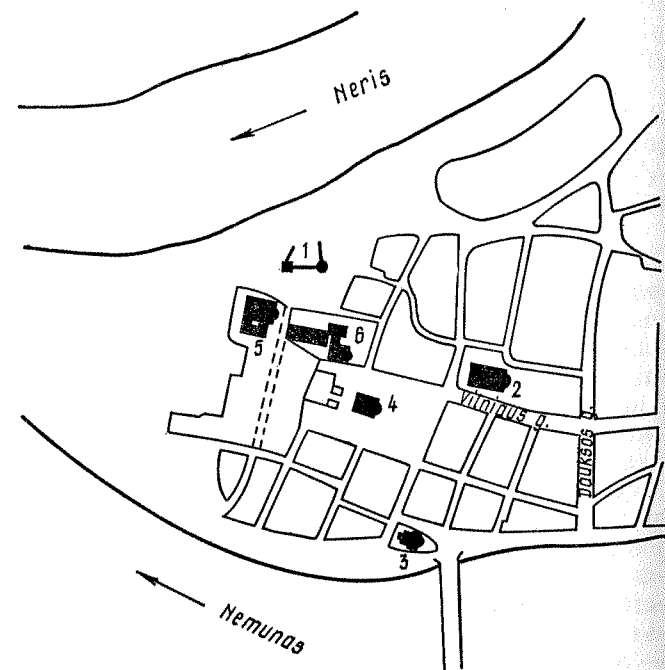
² Inžinerinių žemės darbų priežiūra 1968—1972 m. vykdė archeologas K. Mekas. Radiniai yra Paminklų restauravimo projektavimo instituto Kauno skyriuje.

³ Oksas J. Buvusio Bernardinų vienuolyno Kaune (dab. Tarpdiecinės kunigų seminarijos) istoriniai tyrimai. PRPI. F. 5. B. 1331. P. 7—26.

ŠIAURINĖS DALIES UŽSTATYMO

liečiama tik tiek, kiek yra susijusi su kasinėjimų metu rastu pirminiu užstatymu ir archeologiniais radiniais.

Archeologiniai tyrimai vienuolyno teritorijoje buvo vykdomi dviem etapais. 1968—1980 m. buvo kasinėjama ir vykdoma archeologinė žemės darbų priežiūra toje vienuolyno ansamblio dalyje, kuri buvo restauruojama ir pritaikoma čia įsikūrusiai Tarpdiecinei kunigų seminarijai⁴. 1981—1982 m. buvo

1 pav. Tyrinėtoms teritorijos situacija Senamiestyje: 1 — Kauno pilis, 2 — Katedra, 3 — Vytauto bažnyčia, 4 — Rotušė, 5 — šv. Jurgio bažnyčia, 6 — Bernardinų vienuolynas

atlikti nedideli archeologiniai tyrimai vakarinėje vienuolyno dalyje, prie pastato Papilės g. Nr. 5⁵. Archeologiniai kasinėjimai buvo vykdomi kartu su architektūriniais vienuolyno ansamblio pastatų tyri-

⁴ Zalnierius A. Kauno senamiestis. 3 kvartalo, buv. Masalskio—šv. Trejybės ansamblio teritorijoje vykdytų žemės darbų, archeologinių tyrimų ataskaita. PRPI. F. 5. B. 1746; Zalnierius A. Kauno senamiesčio 3 kvartalo, Masalskio—šv. Trejybės ansamblis. Tvoros konfigūracijos patikslinimas. Archeologinių tyrimų ataskaita. PRPI. F. 5. B. 1975; Zalnierius A., Vaškevičius A. Kauno senamiestis, kvartalas Nr. 3. Pirminės statybos archeologinių tyrimų ataskaita. PRPI. F. 5. B. 2278.

⁵ Zalnierius A., Balčiūnas D., Bertašius M. Kaunas, Papilės g. Nr. 5 — J. Naujalio vid. meno mokykla. Archeologinių tyrimų ataskaita. PRPI. F. 2. B. 947. L. 16, 17.

mais. Tai leido nuosekliau ir giliau apibendrinti kompleksinių tyrimų rezultatus⁶.

Archeologiniai ir architektūriniai tyrimai davė duomenų apie pirminį teritorijos reljefą, XV—XVI a. ir XVII a. pradžios užstatymo raidą, surinkta XV—XVIII a. archeologinė medžiaga, nušviečianti to laikotarpio miestiečių buitį.

Tyrinėtoms teritorijos pirminis žemės paviršius lygus, be ryškesnių daubų ir kalvelių. Jis tolygiai kilo nuo Rotušės aikštės į šiaurę, bet absoliučiu aukščių skirtumas tarp pietinės ir šiaurinės teritorijos dalies tėra 1—1,3 m. Palyginus šiuos reljefo duomenis su nustatyto Kauno pilyje pirminio paviršiaus absoliučiais aukščiais, galima patikslinti teiginį, kad pilis buvusi ant kalvelės Nemuno ir Neries santakoje⁷. Apie 80—100 m į pietų pusę nuo pilies fosos (dabartinė Rotušės a. ir J. Naujalio meno mokyklos teritorija) absoliutūs pirminio žemės paviršiaus aukščiai sutampa ar net yra kiek aukštesni už buvusius pilyje. O artėjant nuo Rotušės aikštės prie fosos, pirminis paviršius kyla ir pasiekia 27—27,9 m aukščiau jūros lygio. Pilyje buvusio paviršiaus lygis — 25,5—26,4 m. Net pridėjus buvusios iki pilies statybos gyvenvietės susiklosčiusį 40—80 cm storio kultūrinių sluoksnių klotą, paviršius, ant kurio buvo statoma mūrinė pilis, sutampa ar net kiek žemesnis už fosos pietų pusėje buvusį paviršių⁸. Aplink pilį esančios teritorijos paviršiaus lygis pakilo supylus iš fosos iškastą žvyrą.

Vienuolyno teritorijoje kultūrinių sluoksnių klotas nevienodas ir storis, ir sudėtinis. Pietvakarių dalyje jo storis 2—2,6 m, šiaurės rytuose ir prie Rotušės aikštės — tik 1,2—1,5 m. Seniausiais žmonių veiklos pėdsakais reikėtų laikyti visoje šiaurinėje teritorijos dalyje ant pirminio žemės paviršiaus paskleistą, iš pilies fosos iškastą žvyrą. Po juo, be kelių trumpalaikių laužaviečių, kitų žmogaus veiklos pėdsakų nepastebėta. Teritorijos šiaurės vakarų dalyje fosos žvyro sluoksnis iki 1,70 m storio, o XV—XX a. kultūrinių sluoksnių bendras storis tik 30—60 cm. Tokią kultūrinių sluoksnių klotą stratigrafiją galima paaiškinti tuo, kad XV a. pradžioje, pradėjus plėtoti miestui, pilis dar nebuvo praradusi gynybinės reikšmės. Pilį supanti artimiausia teritorija, kuri greičiausiai priklausė didžiajam kunigaikščiui, bet ne miestui, kažin ar galėjo būti intensyviai apgyvendinta vadovaujantis saugumo sumetimais. XV a. viduryje, visiškai žlugus Kryžiuočių ordinui, pilis ėmė prarasti savo reikšmę. Ant fosos krašto imta statyti Bernardinų vienuolyną ir bažnyčią⁹, pradėjo kurtis miestiečiai. Tačiau virš fosos XV a.—XVI a. pirmoje pusėje susiklosčius kultūrinis sluoksnis siekia tik 10—30 cm ir storėja artėjant prie Rotušės aikštės. Tai patvirtina hipotezę, kad aplink pilies fosą iki XV a. vidurio buvo apsauginė zona, ku-

⁶ Autorius dėkoja projekto vyr. architektui D. Zareckienei ir architektui G. Prikockiui už suteiktas konsultacijas ir leidimą pasinaudoti architektūrinių tyrimų medžiaga.

⁷ Mekas K. Kauno pilis // Lietuvos pilys. V., 1971. P. 159—161.

⁸ Pagal paskutiniųjų metų archeologinių tyrimų duomenis pirminis paviršius žemėjo rytų kryptimi, kur K. Poželos ir R. Carno gatvių rajone buvo rasta dauba, keliais metrais žemesnė už pilies teritorijos pirminį žemės paviršių (žr. Zalnierius A., Vaškevičius A. Kauno senamiestis, 41 kvartalas. Žemės darbų archeologinės priežiūros ir tyrimų bei fiksacijos ataskaita. PRPI. F. 5. B. 2118.

⁹ Oksas J. Buvusio Bernardinų vienuolyno Kaune (...) istoriniai tyrimai. P. 5—6.

riuje buvo draudžiama arba reglamentuojama kiek intensyvesnė ūkinė veikla. Kukloki archeologiniai tyrimai nedavė konkrečių duomenų apie XV—XVI a. pirmosios pusės teritorijos užstatymą. Be to, paaiškėjo, kad XVI—XVII a. kasant įvairios paskirties duobes, statant mūrinius miestiečių, o vėliau ir vienuolyno ansamblio pastatus, daugelyje vietų seniausi kultūriniai sluoksniai buvo suardyti.

Teritorija buvo užstatyta mediniais pastatais, nes apatiniuose kultūriniuose sluoksniuose aptikta vos viena kita plytų ir čerpių nuoskala. Prie vienuolyno pietinės tvoros, išilgai šiaurinės Rotušės aikštės apstatymo linijos buvo rastos penkios šiukšlių duobės kas 10—15 m. Jose aptiktą įvairios paskirties buitinę keramiką ir koklių šukes galima datuoti XV a.—XVI a. pradžia. Šiukšlių duobės paprastai buvo kasamos kiemų galuose, bet ne prie gyvenamųjų namų. Tyrinėtoje teritorijoje šias duobes reikėtų laikyti seniausiais miesto planavimo pėdsakais. XV a. Rotušės aikštė greičiausiai buvo mažesnė ir vakarinėje jos dalyje buvo miestiečių sklypai, orientuoti šiaurės—pietų kryptimi, arba gyvenamieji namai buvę arčiau pilies fosos.

XVI a. Kaunas tapo vienu didžiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybos su Vakarų Europa centrų¹⁰. Šiuo metu yra paskelbta nuomonė apie Kauno perplanavimą XVI a. viduryje¹¹. Keleto metų archeologiniai tyrimai ir inžinerinių žemės darbų priežiūra parodė, kad aplink Rotušės aikštę esančios pagrindinės gatvės egzistuoja nuo pat miesto įkūrimo, t. y. tų gatvių kultūriniai sluoksniai guli tiesiog ant pirminio paviršiaus. Vadinasi, nepakito ir tų gatvių ribojami miesto kvartalai. Matyt, didesnėje miesto dalyje vyko ne perplanavimas, bet buvo nurodytas laikotarpis, per kurį reikėjo apgyvendinti ir užstatyti likusias be šeimininkų valdas.

Tarp XV a. vidurio ir antrosios pusės pilis, kaip gynybinis įrenginys, tapo nereikalinga, taigi atkrito ir apsauginės zonos būtinybė. Aplink pilį buvusios apsauginės teritorijos valdymą ir priklausomybę reikėjo sunorminti. Tiek miesto magistratas, tiek ir aukščiausioji valdžia buvo suinteresuota pastoviai gauti mokesčius iš visų valdų. Ši teritorija ir buvo perplanuota XVI a. viduryje. Naujai suplanavus apsauginę pilies zoną, atsirado galimybė išplėsti turgavietę į vakarų pusę. Šiai prielaidai neprieštarauja ir aukščiau minėtų archeologinių tyrimų duomenys.

Į rytines vienuolyno valdas buvo sujungtos penkios miestiečių valdos (2 pav.), esančios prie turgavietės (dab. Rotušės a.), buvusios Neries gatvės, pilies fosos ir Karališkojo dvaro (dab. Trakų gatvės)¹². Posesijos orientuotos šiaurės pietų kryptimi, mūriniai gyvenamieji namai stovėjo prie aikštės. Visi jie buvo nugriauti arba įjungti į vienuolyno pastatų ansamblį (iš dalies panaudotos kai kurios sienos ir rūšiai).

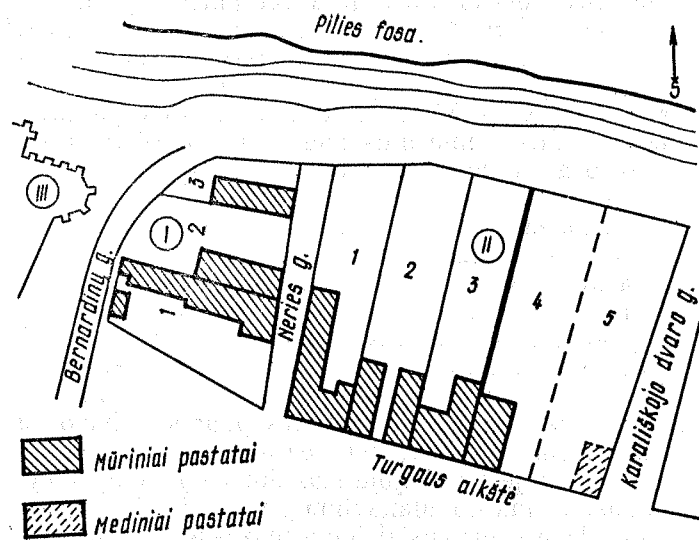
Pirmoji (vakarinė) posesija¹³ buvo užstatyta dviem etapais. XVI a. antroje pusėje buvo pastatytas stačiakampio plano, dviejų aukštų mūrinis pastatas

¹⁰ Ivinskis Z. Lietuvos prekyba su prūsais. K., 1934. D. 1. P. 84—113.

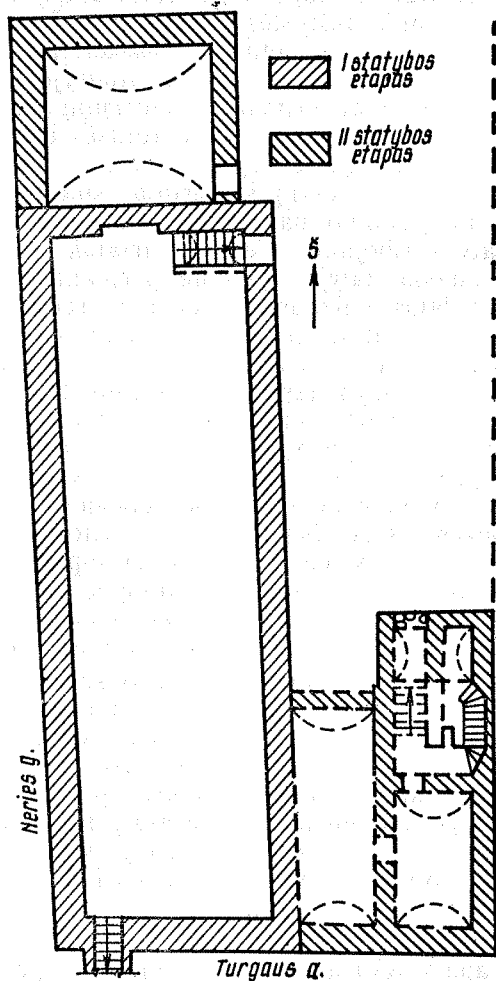
¹¹ Oksas J. Kauno senamiesčio centrinės dalies urbanistinė raida nuo XVI a. pradžios iki XIX a. vidurio // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1979. T. VI (1). P. 31—34.

¹² Oksas J. Kauno senamiesčio centrinės dalies urbanistinė raida... P. 34.

¹³ Posesijos nagrinėjamos tokia eile, kaip jos sunumeruotos 2 paveiksle.

2 pav. XVI a. vid.—XVII a. pirmojo ketvirčio apstatymo planas:
I—vakarinis kvartalas, II—rytinis kvartalas, III—Bernardinų vienuolyno teritorija, 1—5—sąlyginiai posesijų numeriai

3 pav. Rytinis kvartalas (II). Pirmosios posesijos pastato rūsių planas (M 1 : 250)

prie aikštės ir buvusios Neries gatvės kampo. Jo ilgis yra 26,5 m, plotis 8,6 m (3 pav.). Šio pastato sienos iki antrojo aukšto lygio buvo panaudotos statant Sventčiausios Trejybės bažnyčią. Pamatai mūryti iš įvairaus didumo lauko riedulių eilių. Eilės išlygintos plytomis ir jų nuolaužomis. Apatinėje pa-

matų dalyje lauko rieduliai išsikišę iš mūro, viršutinės dalies nelygumai užglaistyti kalkių skiediniu. Ir pastato sienoms, ir pamatams naudotos 27—27,5×12,5—13×8,5—9 cm dydžio plytos. Sienų mūro rišimas gotikinis.

Po pastatų buvo rūšiai su medinių sijų perdanga. Sprendžiant iš pėdsakų pamatų mūre, perdangą laikė stačiakampės 40×50 cm sijos, išdėstytos kas 70—75 cm. Antrajame statybos etape prie pastato šiaurinio galo buvo pristatytas iki šiol išlikęs mūrinis priestatas ir užstatytas likęs laisvas plotas prie aikštės. Pastatas tapo L raidės formos. Priestato prie aikštės didesnė dalis buvo nugriauta statant Sventčiausios Trejybės bažnyčią, bet jo šiaurinė dalis buvo atkasta centrinėje ir pietinėje bažnyčios navose. Tarp priestato ir pirmojo pastato buvo įvažiavimas į posesiją, po juo ir rytine priestato dalimi buvo rūšiai, dengti cilindriniais skliautais. Antrajame statybos etape naudotos jau kitokio formato plytos: 27—27,5×13—13,5×7—7,5 cm. Į rūšius buvo galima patekti tiek iš aikštės, tiek iš kiemo, kuriame buvo net trys įėjimai. Durų angokraščiai puošti profiliuotomis plytomis. Ypač puošnus įėjimas į rūšius iš aikštės pusės įrengtas prie pietvakarių kampo priglundusiam priestatėlyje. Įėjimas perdengtas pražulniu pusės plytos storio skliautu: aukščiau — „eglutės“ mūro technika, apačioje — septyniomis profiliuotų plytų eilėmis.

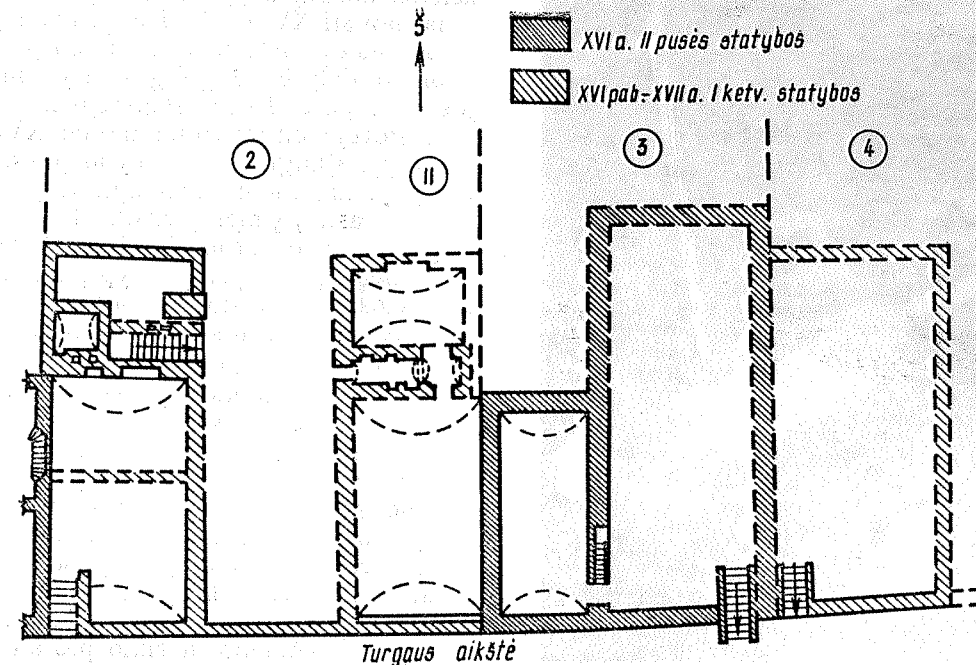
Antroje posesijoje galais į aikštę buvo pastatyti du stačiakampio plano, dviejų aukštų mūriniai gyvenamieji namai (4 pav.). Juos jungė mūrinė tvora su įvažiavimo vartais ir varteliais. Pagal archeologinių ir architektūrinių tyrimų duomenis pirmiausia buvo pastatytas rytinis, vėliau vakarinis namas ir juos jungusi tvora. Abu statyti vėliau už pirmoje ir trečioje posesijose buvusius pastatus, todėl vakariniam namui panaudota pirmosios posesijos namo rytinė, o rytiniam — trečiosios posesijos namo vakarinė siena.

Rytinio namo plotis 6,5 m, ilgis — 17,8 m. Jo pamatai mūryti iš gana vienodų lauko riedulių ir plytų eilių. Sienos mūrytos gotikiniu rišimu iš 26—27,5×12—12,5×6,5—7 cm dydžio plytų. Rūsyje buvusios dvi patalpos skyrė laiptinė, per kurią į rūšį buvo patenkama tik iš kiemo. Pirmojo aukšto patalpų grindys grįstos kvadratinėmis 16×16 cm dydžio ir 4,5 cm storio plytelėmis, kurios suklotos eilėmis tiesiog ant cilindrinio skliauto užpylimo.

Antrajame etape buvo pastatytas vakarinis namas ir jungianti siena. Pamatų ir sienų mūrijimo technika nesiskiria nuo pirmojo namo, tik naudotos kitokio formato plytos: 28,5—29×13—14×6,5—7 cm. Rūsyje buvo dvi patalpos su cilindriniais skliautais.

Kasinėjant prie namo šiaurės vakarų kampo buvo rastas 2,0×1,7 m didumo įleistas į žemę ir perdengtas cilindrinio skliautu tualetų kanalizacijos rezervuaras¹⁴. Rezervuaras pastatytas kartu su namu, nes jo šiaurinėje sienoje rastos sumūrytos dvi nutėkėjimo angos: viena iš pirmojo, kita — antrojo aukšto tualetų. Šiaurinėje sienoje išliko ir 80×45 cm tualetų kabina, uždaroma durimis. Patalpos grindys išklotos kvadratinėmis 19×19 cm dydžio ir 5 cm storio plytelėmis. Jos klotos ant skliauto užpylimo tiesiomis eilėmis pagal sieną, perstumiant kitą eilę per pusę plytelės pločio. Trečiajame statybos etape

¹⁴ Panašių santechninių įrenginių dar rasta Kauno rotušėje ir namuose Rotušės a. Nr. 26, 28.

4 pav. Rytinis kvartalas (II). Posesijos 2—4 pastatų rūsių planai (M 1 : 250)

prie vakarinio namo šiaurinės sienos ant arkinių pamatų buvo pastatytas 6 m ilgio ir 7,3 m pločio priestatas. Prie jo rytinės sienos vidinės pusės buvo rastas 1,3×1,8 m stačiakampis stulpas, siekęs 3 m gylį. Priestate tikriausiai buvo dirbtuvė ar kitokios paskirties ūkinės patalpos. Pastačius priestatą, vakarinio pastato šiaurinėje sienoje buvo prakirstos durys į rūšį ir pastatyta laiptinė. Kadangi į rūšius buvo patenkama tik iš aikštės pusės, matyt, norėta turėti papildomą įėjimą tiesiai iš valdos kiemo.

Trečioje posesijoje prie aikštės per visą valdos plotį stovėjo kampinio plano mūrinis dviejų aukštų pastatas. Jo plotis 13,1 m, tikslaus ilgio nepavyko nustatyti. Pamatai mūryti iš stambių lauko riedulių, naudota daugiau plytų. Pamatų paviršius nuglajytas. Sienos netinkuotos, rištos gotikiniu rišimu iš 28,5—30×13—14×7,5—8 cm dydžio plytų. Po pastatu buvo du rūšiai: vakarų — perdengtas cilindrinio skliautu, rytų — medinėmis sijomis. Į rūšius buvo patenkama pro laiptinę, įrengtą išsikišusiam prie pietryčių kampo priestatėlyje. Laiptinės priestato plotis 2,3, ilgis 1,2 m. Laiptų pakopos buvo padengtos 30 cm pločio, 3—4 cm storio lentomis. Vienos pakopos aukštis — 25—27 cm. Be to, į rūšius buvo galima patekti iš pirmojo aukšto patalpų per laiptinė, esančią rūšius skiriančioje sienoje.

Ketvirtoje posesijoje stovėjo stačiakampio plano, dviejų aukštų mūrinis gyvenamas namas (4 pav.). Jo plotis 7,9 m, tikslaus ilgio kasinėjimų metu nepavyko nustatyti. Kaip rodo tyrimų duomenys, nugriovus namą vienuolyno tvorai buvo panaudotas tik pietinis jo fasadas, o sienos ir pamatai išardyti. Išlikusi tvoroje fasado dalis yra pastatyta ant senesnių pamatų. Pirmieji pamatai sumūryti iš įvairaus didumo lauko riedulių eilių, nelygumai užglaistyti kalkių skiediniu. Mūrijant pamatus, buvo manyta praplėsti namą rytų kryptimi, nes pamatų apatinėje dalyje prie pietryčių kampo pastebėta specialiai palikta jungtis mūre.

Galbūt iš pradžių stovėjo medinis namas ant mūrinio rūšio. Jam sudegus, buvo pastatytas mūrinis

namas. Viršutinė (rekonstrukcijos laikotarpio) pamatų dalis sumūryta iš įvairaus formato plytų ir pusplyčių, kai kur sukrauti ištisi senesnio mūro luitai. Sienos rištos nevienodo formato plytomis, mūras ruoštas tinkuoti.

Mažiausiai žinių turime apie penktosios posesijos užstatymą. Didesnėje dalyje nebuvo galima atlikti archeologinių tyrimų, nes šiuo metu čia stovi seminarijos ūkiniai pastatai. Iškasus perkasas Rotušės aikštėje, prie pietinės vienuolyno tvoros buvo rasti tik arkiniai tvoros pamatai, priglausti prie ketvirtosios posesijos namo sienos. Senesnio mūrinio užstatymo pėdsakų nepastebėta. Remiantis istoriniais šaltiniais galima teigti, kad XVI a. antroje pusėje—XVII a. pradžioje mūrinių pastatų posesijoje nebuvo. 1615 m. sklypo keitimo akte pažymėta, kad jame stovi tik medinis namas¹⁵.

Vykdamas archeologinius tyrimus labai mažai žinių gauta apie posesijų ūkinės dalies suplanavimą ir užstatymą. Kaip jau buvo minėta, daugelyje vietų kultūrinių sluoksnių klotas buvo suardytas XVI—XX amžiais. Istoriniuose šaltiniuose minima, kad mediniai pastatai stovėjo posesijų galuose, bet tiksliau jie neapibūdinti¹⁶. Valdų kiemai buvo negrįsti, bet nuo Rotušės aikštės pusės ir Neries gatvėje prie visų namų fasadų buvo rasti 1,5—2 m pločio lauko riedulių grindiniai. Riba tarp antrosios ir trečiosios posesijų aikštėje esančiame grindinyje pažymėta stambesnių ir ilgų akmenų eile. Prie kai kurių posesijų buvo rasti net keli nevienodo lygio grindiniai: prie antrosios posesijos namų fasadų buvo du, prie trečiosios — net trys grindiniai. Galbūt apatiniai grindiniai yra susiję su ankstesniu mediniu aikštės šiaurinės ribos užstatymu, nes kasant pamatų duobes mūriniams pastatams apatiniai grindiniai buvo apardyti.

Kiemuose posesijas skyrė medinės tvoros. Vienintelė mūrinė tvora buvo tarp ketvirtosios ir penk-

¹⁵ Oksas J. Buvusio Bernardinų vienuolyno Kaune (...) istoriniai tyrimai. P. 12.

¹⁶ Ten pat. P. 14.

5 pav. Rytinis kvartalas (II). Penktoje posesijoje rasta krosnis iš rytų pusės. Nuotr. S. Liaugauda

tosios posesijų. Jos arkinių pamatų liekanų buvo rasta šiaurinėje teritorijos dalyje.

Vienas įdomesnių radinių — penktosios posesijos šiauriniame gale aptikta krosnis, savo konstrukcija panaši į 1973 m. Rotušės aikštėje atkastas vaško lydymo krosnis¹⁷. Krosnis apvali, išorinis skersmuo — 1,6 m, vidinis — 0,9 m (5 pav.). Statyta iš 26—26,5×12—12,5×8,5—9 cm dydžio plytų, rištų moliu. Iš pietinio šono apie 60° kampu išvestas dūmtraukis, sumūrytas iš to paties formato plytų, suklotų tiesiog ant žemės. Šiaurinė krosnies dalis nuardyta iki pat pado, kuris išklotas plytomis ir pusplytėmis. Krosnis buvo pakuriama iš šiaurinės pusės: ten iškasta 1,2 m ilgio ir apie 1 m pločio stačiakampė duobė, kurios dugnas sutampa su krosnies pado lygiu. Duobės sienos buvo išklotos lentomis, kurias laikė kampuose įkalti 10—15 cm storio spygliuočių medžių rąstai. Išlikusių krosnies sienelių aukštis yra 72 cm, bet, sprendžiant iš šalia esančio kultūrinių sluoksnių klotimo stratigrafijos, užpildant krosnį buvo nuardyti ne mažiau kaip trys plytų vainikai, t. y. jos sienelių aukštis buvo 1—1,1 m. Pagal žemės paviršių, nuo kurio buvo iškasta duobė krosniai, ir jos užpylime rastus radinius krosnį galima datuoti XVI a. viduriu.

Daug mažiau žinių archeologiniais tyrimais gauta apie vakarinės vienuolyno dalies pirminį užstatymą. Stebina kultūrinių sluoksnių sudėtis. Didžioji jų dalis, ypač artėjant prie pilies fosos, yra supiltas iš fosos žvyras. Nuo XV a. iki šių dienų čia susiklostė tik 30—60 cm storio kultūrinių sluoksnių klotas. Per ilgesnį laiką nusistovėjusių sluoksnių daugėja tik tolstant nuo pilies į pietų pusę. Dėl nedidelės archeologinių tyrimų apimtys negauta konkrečių duomenų apie XV a.—XVI a. pradžioje buvusį užstatymą, bet greičiausiai jis buvo medinis. Tik

¹⁷ Kauno m. Rotušės a. radiniai. Archeologiniai apmatavimai. Apmatavo P. Petkevičius, V. Komėnas. PRPI. F. 5. B. 4883.

keletos duobių užpylime rastą buitinę keramiką galima datuoti XV a.—XVI a. pirmąja puse.

Remiantis istorinėmis žiniomis, į vakarinę vienuolyno dalį buvo įjungtos trys miestiečių posesijos¹⁸ (2 pav., 1—3). Pietinėje ir vidurinėje posesijose stovėjo du mūriniai namai XVII a. pirmajame ketvirtyje įjungti į vienuolyno pastatą ir architektūrinių tyrimų metu buvo aptikti jų pagrindiniai tūriai¹⁹. Rasti įėjimai į rūsius ir pirmojo aukšto patalpos iš karto nurodė jų situaciją posesijose, nustatė archeologinių tyrimų kryptį ieškant posesijų ribų ir trečiosios posesijos užstatymo. Visos trys posesijos buvo orientuotos rytų—vakarų kryptimi, mūrinis užstatymas buvęs prie Neries gatvės.

Pirmosios, pietinės, posesijos šiaurės rytų kampe prie Neries gatvės stovėjo 11 m pločio ir 24 m ilgio mūrinis namas. Vėliau prie jo galo buvo pristatyti keli mūriniai priestatai, nusišę iki pat valdos vakarinio galo. Tiek pagrindinis namas, tiek priestatai, turėjo rūsius. Pagrindinio namo planas buvo išaiškintas architektūrinių tyrimų metu, priestatų — kasinėjant vienuolyno korpuso viduje ir už jo ribų. Tiksliau pavyko atkurti tik pačiame posesijos gale stovėjusio nedidelio mūrinio pastato planą (6 pav.). Jo ilgis 8,1 m, plotis 6 m. Rūsio viena dalis buvo perdangta medinėmis sijomis, kita dalis — cilindrinis skliautu. Dėl neišaiškintų priežasčių pastatas XVII a. pradžioje buvo rekonstruotas. Rūsį paliktas naudoti, pastato sienos pastumtos apie 1,7 m į pietų pusę. Prie pietinio galo buvo pristatyti arkiniai pamatai, o patraukus šiaurinę sieną virš dalies rūsio buvo sumūrytas skliautas ir konstrukcinė arka. Į rūsius buvo patenkama per laiptinę, pristatytą Bernardinų gatvėje prie pastato šiaurės vakarų kampo. Vėliau pastatas sudegė ir buvo nugriautas, rūšys užpiltas. Palikta šiaurinė siena buvo įjungta į vienuolyno korpuso pietinį fasadą. Apie kitus posesijoje buvusius priestatus galima pasakyti tik tiek, kad jie turėjo rūsius su medinių sijų perdanga. Apie jų planą galima kalbėti tik atlikus nuodugnesnius archeologinius kasinėjimus.

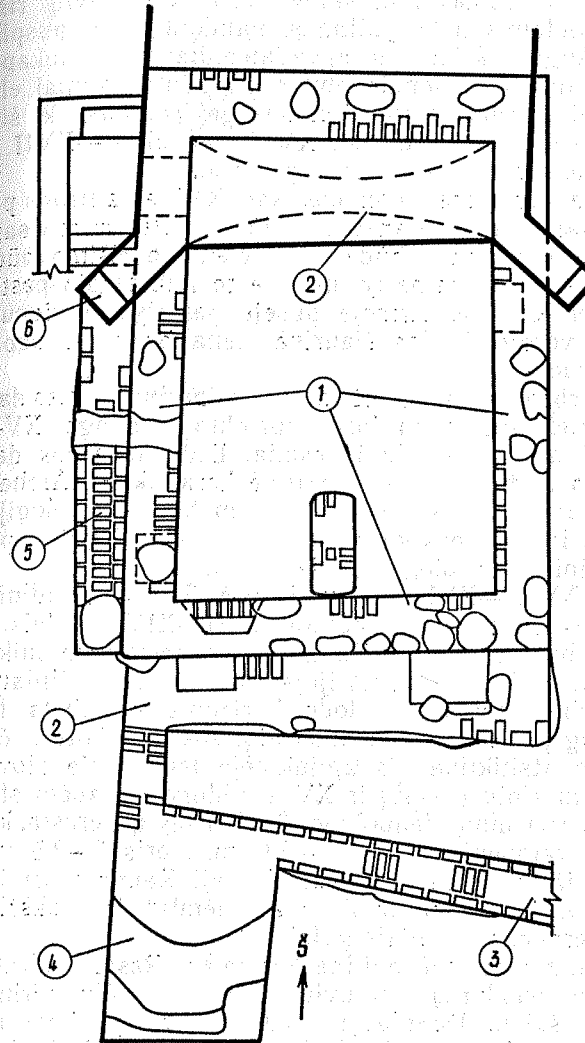
Labai mažai žinių gauta apie vidurinę (antrąją) ir šiaurinę (trečiąją) posesijas (2 pav., 2, 3). Antroje posesijoje stovėjo stačiakampio plano, 8 m pločio ir 18 m ilgio, mūrinis su rūsiu namas pietryčių kampe prie Neries gatvės. Likusi šiaurinė kiemo dalis buvo atitverta nuo gatvės mūro tvora su varteliais ir arkinais vartais²⁰. Nustatinėjant XVI a. kiemo lygius buvo pastebėta, kad jie praktiškai nesiskiria nuo dabartinio paviršiaus arba yra 10—20 cm giliau. Vakarinėje posesijos dalyje buvo rasti XVIII a. vienuolyno fligelio pamatai ir anksčiau statytoji lenkta siena šiaurės rytų kryptimi (7 pav.).

Šiaurinėje (trečiojoje) posesijoje pavyko iškasti tik vieną perkasą, kurioje buvo rastas stovėjusio pastato vakarinis galas ir pietvakarių kampas. Pamatas 0,8 m pločio, mūrytas iš akmenų ir plytų eilių.

¹⁸ Oksas J. Buvusio Bernardinų vienuolyno Kaune (...) istoriniai tyrimai. P. 8—11; Oksas J. Kauno senamiesčio centrinės dalies urbanistinė raida... P. 34; Oksas J. Pastatai Kaune, Rotušės a. Nr. 21, Papilės g. Nr. 5. PRPI. F. 5. B. 3184. P. 15—29.

¹⁹ Prikockis G. XVI—XX a. architektūros paminklas, buv. Bernardinų vienuolynas. J. Naujajai vid. meno mokykla Kaune, Papilės g. Nr. 5. Architektūriniai, meniniai, konstruktyviniai tyrimai. PRPI. F. 5. B. 947-15. T. I—IV.

²⁰ Prikockis G. XVI—XX a. architektūros paminklas, buv. Bernardinų vienuolynas... IV knyga. P. 17—18.

6 pav. Vakarinis kvartalas (I). Pirmosios posesijos vakariniame gale buvusio pastato rūsio planas (M 1:100): 1 — pirmas statybos etapas, 2 — antras statybos etapas, 3 — arkiniai Bernardinų vienuolyno tvoros pamatai, 4 — neiškilios paskirties mūrinis stulpas, 5 — trečias statybos etapas, 6 — Bernardinų vienuolyno pietvakarių dalis

Prie vakarinio galo vėliau buvo pristatytas mūrinis priestatas. Abu pastatai turėjo rūsius, šiuo metu užpildytus statybinėmis griuvenomis.

Kaip jau minėta, XVI a. viduryje buvo naujai suplanuota tyrinėtoji Senamiesčio teritorija. Kyla klausimas, kuo vadovaujantis buvo nužymimos posesijos ir ar buvo laikomasi kokios nors griežtai nustatytos ploto normos? Yra pareikšta nuomonė, kad tiek rytiniame, tiek vakariniame kvartaluose posesijos buvo išmatuotos laikantis modulio, kurio pagrindu imtas mažasis Silezijos rėžis (42 m), ir kiekviename kvartale buvo nužymimos vienodo didumo valdos²¹. Archeologinių ir architektūrinių tyrimų metu gauti duomenys leidžia konkrečiau ir tiksliau aptarti aukščiau minėtus klausimus.

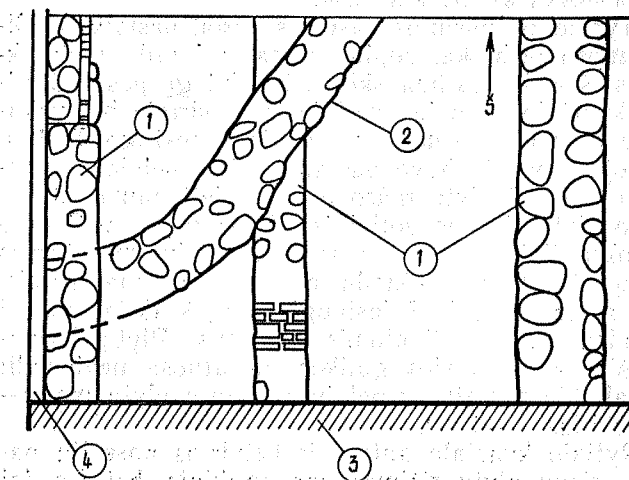
Rytinėje dalyje buvo nužymėtos penkios posesijos. Visiškai pavyko nustatyti pirmųjų trijų posesijų plotus. Pirmoji posesija buvo 15,6, antroji — 22,3, trečioji — 13,1 m pločio. Šiuo metu neturime tikslų duomenų apie valdų ilgį, bet imant atstumą nuo Rotušės aikštės iki pilies fosos krašto, posesijų ilgis turėtų būti apie 80 m. Tada pirmoji posesija turėjo

²¹ Oksas J. Kauno senamiesčio centrinės dalies urbanistinė raida... P. 32—34.

apie 1200 m², antroji — apie 1700 m², trečioji — apie 1000 m² plotą. Mažiau žinių gauta apie ketvirtosios ir penktosios valdų plotus. Pirmosios trys posesijos, esant bendram tyrinėtoms dalies plotui apie 5600 m², užima 3900 m². Jei XVI a. viduryje suplanuoto kvartalo rytinė riba sutampa su vienuolyno tvora, likusioms ketvirtajai ir penktajai valdoms lieka tik 1700 m² ploto, t. y. po 850 m² kiekvienai. Tuo tarpu net mažiausios trečiosios posesijos plotas yra apie 1000 m².

Formuojantis vienuolyno valdoms, buvo panaikinta Neries gatvė, penktosios valdos ribose buvo paplatinta Karališkojo dvaro (dab. Trakų) gatvė. Tai matyti iš dabartinės Trakų gatvės, kurios plotis prie Rotušės aikštės ir posesijų šiaurinės ribos skiriasi apie 4 m. Tai patvirtina ir archeologinių tyrimų duomenys. Rekonstruojant vienuolyno teritorijos šiaurės rytų kampe stovinčius ūkinius pastatus pastebėta, kad statant mūrinę vienuolyno tvorą XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje buvo iškasta apie 3 m pločio ir 2—2,5 m gylio duobė, kurios rytinis šlaitas sutapo su dabartine Trakų gatvės riba. Apie kompensaciją miestui, uždarius Neries gatvę, kalbama ir viename XVII a. akte, apie kurį rašė J. Oksas²². Jei iki vienuolyno įkūrimo ir jų valdų suformavimo dabartinė Trakų gatvė buvo siauresnė, tai penkių posesijų plotas būtų apie 6000 m² ir ketvirtajai bei penktajai valdoms tektų po 1000 m², taigi ji būtų maždaug tokio didumo, kaip pirmoji ir trečioji posesijos. Šiuo metu trūksta duomenų apie vakarinėje dalyje buvusių trijų posesijų didumą ir apie jų pirminį suplanavimą, apie tai galima tik spėlioti. Nustatytas tik pirmosios ir iš dalies antrosios posesijų ilgis — 45 m. Kasinėjant antrosios posesijos gale buvo rasta lenkta mūrinė siena, ant kurios užstatyti XVIII a. vienuolyno fligelio pamatai (7 pav.). Jei ši siena, einanti šiaurės rytų kryptimi, skyrė Bernardinų bažnyčios šventorių arba buvusią Bernardinų gatvę nuo miestiečių valdų antroje ir trečiojoje posesijose, tai jų ilgis ir plotas labai sumažėjo. Trečiojoje valdoje liko vietos tik mūriniam pastatui.

Ir archeologiniai, ir architektūriniai tyrimai nedavė aiškaus atsakymo apie buvusius miestiečių valdų plotus. Jei ant pirmosios posesijos pietinės ribos

7 pav. Prie vienuolyno šiaurės vakarų kampo rastų pamatų planas (M 1:100): 1 — vienuolyno jungties (XVIII a.) pamatai, 2 — lenktoji siena, 3 — vienuolyno šiaurės vakarų kampas, 4 — nauja XX a. tvora

²² Oksas J. Pastatai Kaune, Rotušės a. Nr. 21, Papilės g. Nr. 5... P. 79—81.

buvo pastatyti Bernardinių vienuolyno tvoros pamatai, tai posesija buvo trapečijos formos. Jos plačiausias galas prie Neries gatvės buvo 28 m, vakarinis — 18 m pločio. Bendras valdos plotas tada būtų apie 1000 m². Kaip jau buvo minėta, į vakarinę vienuolyno dalį buvo sujungtos trys posesijos su aiškiai nustatytais ribomis. Galbūt šitokį pietinės valdos suplanavimą sąlygojo minėtas Bernardinų skersgatvis, jungęs Turgaus aikštę su vienuolynu²³. Kita vertus, pietinė Bernardinių vienuolyno riba galėjo būti nustatyta sutarus ar sukeitus sklypų dalis su vyrų vienuolynu, kuris apie 1623 m. nusipirko gretimą sklypą vienuolyno kapinėms²⁴. Tačiau šiems teiginiams pagrįsti dar trūksta ir archeologinių duomenų, ir konkrečių istorinių žinių.

Antrosios vidurinės posesijos plotis yra 22 m, ilgis 45 m. Išskyrus sklypo dalį, kurią ribojo posesijos šiaurės vakarų kampe rasta lenkta siena, valdos plotas būtų apie 950 m². Mažiausiai duomenų turime apie trečiosios šiaurinės valdos plotą. Yra rasta tik šiaurinė sklypo riba. Jei posesija tęsėsi iki pat pilies fosos krašto, tai jos plotis būtų apie 22–24 m, plotas apie 500–600 m². Tikslų atsakymą apie vienuolyno teritorijoje sujungtų valdų didumą bus galima gauti tik atlikus didesnius archeologinius kasinėjimus. Bet jau šiuo metu galima teigti, kad posesijos nužymėtos nesilaikant griežtai nustatytos ploto normos ar modulio, o pirmiausia priklausė nuo valdą įsigijusio savininko turto ir pajamų.

Datuojant tyrinėtoje teritorijoje rastus pastatus, buvo atsižvelgta į visų kompleksinių tyrimų duomenis. Seniausios istorinės žinios apie pastatus siekia tik XVI a. pabaigą—XVII a. pradžią. Tai įvairūs juridiniai aktai, kuriuose kalbama apie pastatų, valdų keitimą, pardavimą ir paveldėjimą. Neturime istorinių žinių apie konkrečią pastatų statybos datą.

Archeologinių kasinėjimų metu nustatyti buvę žemės paviršiai, ant kurių pradėta statyti mūrinius pastatus. Paaikškėjo, kad visi jie statyti ant susiklosčiusio 70–100 cm storio kultūrinių sluoksnių klotės. Vakariame kvartale kultūrinių sluoksnių klotės klostėsi kiek kitaip, bet absoliutūs statybos paviršiai aukščiau sutampa. Rastoji susiklosčiusiame iki mūrinių statybos sluoksnių klotės keramika datuojama XV a.—XVI a. pirmąja puse.

Tyrinėtus mūrinius pastatus pagal pastatymo laiką, mūro techniką, suplanavimą ir fasadų architektūros išraišką galima skirstyti į dvi grupes²⁵. Rytinio kvartalo pirmoje, trečioje ir ketvirtoje bei vakarinio kvartalo pirmoje ir antroje posesijose XVI a. antroje pusėje buvo pastatyti vieno—dvių aukštų, netinkuoti plytų mūro gyvenamieji namai. Sienų mūro plytų rišimas gotikinis, siūlės rievėtos. Fasade angokraščiai puošti įvairaus profilio plytomis, lygios sienų plokštumos — juodų plytų galų ornamentais. Net rūsių durų ir švieslangių angokraščiai puošti nesudėtingai profiliuotomis plytomis. Plytų formatai šiuose vėlyvosios gotikos pastatuose nevienodi: vienalaikių pastatų ar net jų priestatų plytų matmenys skiriasi 1–2 cm.

Rytinio kvartalo antros ir ketvirtos posesijų pastatų sienų plytų rišimas dar gotikinis, bet fasada

²³ Oksas J. Kauno senamiesčio centrinės dalies urbanistinė raida. P. 32.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Zareckienė D. XVI—XVII a. gyvenamųjų namų komplekso fragmentai Rotušės a. Nr. 22. Architektūriniai tyrimai. PRPI. F. 5. B. 2507.

jau ruošti tinkavimui: siūlės nerievėtos, plytų rišimas vietomis netaisyklingas, naudota daug pusplyčių. Angokraščiams ir apvadams naudotos nukapota kampais ir šonais plytos. Fasadų plastiniai elementai formuoti tinku. Tai bus gal seniausi iki šiol Kauno senamiestyje rasti XVI a. pabaigos—XVII a. pradžios renesanso stiliaus pastatai.

Yra paskelbta nuomonė, kad XVI a. antroje pusėje kartu su renesanso stiliumi paplitęs ir renesansinis plytų rišimo būdas²⁶. Tačiau šio rišimo būdo nerasta nei viename tyrinėtame to laikotarpio pastate, nei XVII a. pirmoje pusėje pastatytoje vienuolyno tvoroje, kurios šiaurinė siena buvo iki dabar netinkuota.

Archeologinių kasinėjimų ir inžinerinių žemės darbų priežiūros metu buvo surinkta turtinga XV—XVIII amžių radinių kolekcija. Didžiausią jos dalį sudaro architektūrinė ir buitinė keramika²⁷. Archeologinius radinius pagal jų gamybos technologiją, formų ir puošybos kaitą galima skirstyti į keletą pagrindinių chronologinių laikotarpių.

1. XV a.—XVI a. pirmoji pusė. Senesnių radinių, kuriuos būtų galima datuoti XIII—XIV amžiais ir kurie būtų susiję su Kauno pilies pastatymo laikotarpiu, tyrinėtoje teritorijoje neaptikta. Apatiniame kultūrinių sluoksnių klotės horizonte pastebėta tik nedaug plytų ir čerpių nuoskalų. Jos greičiausiai čia pateko atsitiktinai, iš aplinkinėje teritorijoje stovėjusių mūrinių pastatų ir XV a. viduryje pradėto statyti Bernardinų vienuolyno. Sveikų plytų nerasta, kai kurių fragmentų plotis 12–13 cm, storis 7–8,5 cm. Sprendžiant iš rastų šukių, pirmieji Kauno mūriniai pastatai buvo dengiami „vienuolėmis“ ir plokščiomis čerpėmis apvaliais galais.

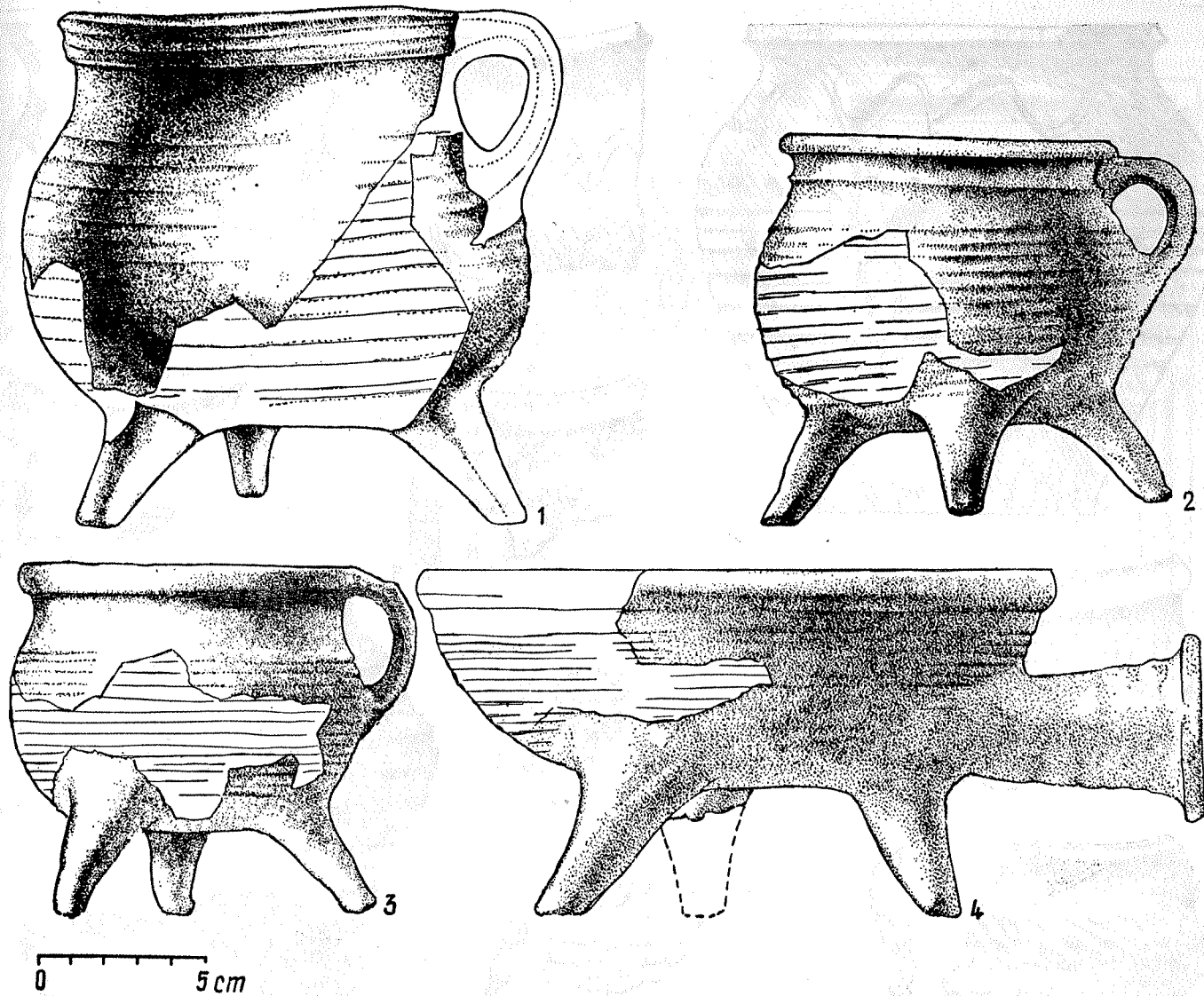
Daug įvairesnė buitinė keramika. Rasta įvairaus didumo puodynų, keptuvių, dubenų, ąsočių, virimo puodų šukių. Daugiausia redukciniame aplinkoje išdegtos vadinamos „juodosios“ keramikos. Palyginti nedaug rasta glazūruotų tik iš vidaus indų šukių. Naudota geltona, ruda, žalia, įvairių atspalvių tiršta glazūra, kurią išdegus susidarydavo storas ypatingai sodrios spalvos lydinio sluoksnis. Nuo XVI a. antrosios pusės šios glazūravimo technologijos atsakyta. Visi glazūruoti indai išdegti tik oksidaciniame aplinkoje. Virimo puodai tuo laikotarpiu ties peteliais būdavo puošiami banguotų linijų, įstrižių įkartinų, duobelių, lygiagrečių linijų, ir jų kombinacijų ornamentu (8 ir 9 pav.). Tačiau šių indų puošybos tradicija nyko ir XVI a. viduryje jos jau neberandama.

Sitokios keramikos rasta Vilniaus, Klaipėdos, Trakų, Lenkijos miestų senamiesčiuose ir pilyse, XIV—XVI a. Lietuvos kapinynuose²⁸.

²⁶ Levandauskas V. Plytų rišimo būdai ir architektūros paminklų datavimas // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1981. T. VII (II). P. 9–10.

²⁷ Radiniai saugomi Kauno valstybiniame istoriniame muziejuje ir PRPI Kauno skyriuje.

²⁸ Kuncienė O. Savių senkapis // Lietuvos archeologija. V., 1979. P. 87. Pav. 17; Chudziakowa I., Kola A. Zródła archeologiczne z terenu zamku Krzyżackiego w Toruniu. Warszawa; Poznań, 1974. S. 51–55. Tab. XVII—XX; Gradawski A., Kruppe J. Późno-średniowieczne naczynia kuchenne i stół // Szkice staromiejskie. Warszawa, 1958. S. 123–138. Tab. 1–6, 22–23. Navickaitė O. Archeologiniai tyrimai salos pilyje // LTSR valst. archit. paminklų aps. insp. metraštis. V., 1960. T. II. P. 72. Pav. 7; Urbonavičius V. Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais. P. 12–13. Pav. 10, 33; Volkaitė-Kulikauskienė R. Pūnlos piliakalnis. V., 1974. P. 21–24, 38–42. Pav. 2, 3.16 lent.; Воронин Н. Н. Древний Гродно // Материалы и

8 pav. XV a. indai:

1–3 — trikojai indai troškiniams, 4 — keptuvė. Piešė V. Trečiokienė ir V. Ridiškaitė

XV a. čia stovėjusių medinių pastatų krosnių statybai buvo naudoti tik puodyniniai kokliai. Ankstyviausių koklių masėje yra primaišyta sudegusio grūsto akmens arba smulkaus žvyro. Išdegti redukciniame aplinkoje, jų sienelės yra pilkos arba juodos spalvos. Kokliai įvairaus didumo, nuo 12 iki 14 cm aukščio, kvadratinės, rečiau keturkampės rozetės formos. Briaunos horizontalios arba profiliuotos į angos vidų. Išorinėje sienelių pusėje likusios žiedimo rievės, arba vertikalūs įbraukimai iš keturių pusių. Retkarčiais koklių dugneliai puošti sraigės pavidalo kaurbėliu. XVI a. pradžioje atsirado rudai ir žaliai glazūruoti kokliai su kvadratine anga. Jų aukštis 12–15 cm, dugnas dažniausiai buvo puošiamas daugialape rozete, koncentriniais apskritimais. Kartu su šiais kokliais buvo rasti pirmieji Kauno plokštiniai ir loviniai kokliai (10, 11 pav.). Plokštės puoštos stilizuotu augaliniu ornamentu, heraldiniais motyvais. Krosnių viršus buvo puošiamas aiškios gotikinės formos ažūrinėmis karūnelėmis. Išsiskiria loviniai kokliai: pusiau pjauto uždaro cilindro formos, puošti augaliniu ornamentu, žmonių figūromis ir

исследования по археологии древнерусских городов. М., 1954. Т. III. Рис. 91.

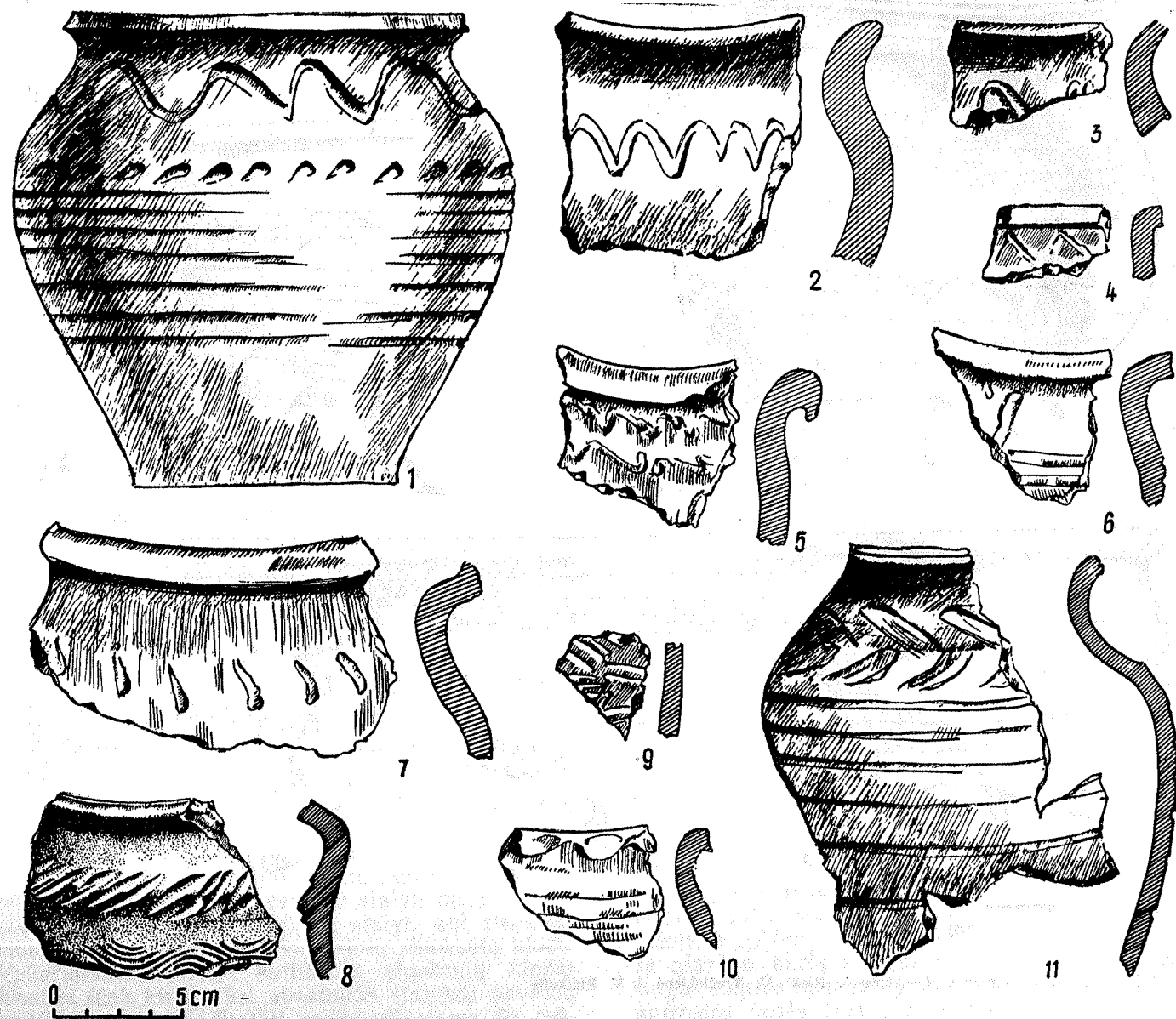
religiniais siužetais. Kokliai glazūruoti įvairiaspalve glazūra ir emaliu, nors aptikta ir neglazūruotų tokio pat ornamento koklių.

XVI a. pirmoje pusėje renesansiniai plokštiniai kokliai greitai paplito Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje. Jų rasta Vilniuje, Klaipėdoje, Trakuose²⁹.

2. XVI a. antroji pusė—XVII a. pirmoji pusė. Tuo metu Kaunas pergyveno klestėjimo ir greito kūrimosi laikotarpį. Tai patvirtina radiniai, jų formų puošnumas. Tyrimų metu rasta daug įvairios statybinės keramikos. Namų angokraščių puošimui naudotos kelių profilių plytos, rasta šešiakampių, įvairaus didumo kvadratinų grindų plytelių. Pastatų stogai dar dengti plokščiomis čerpėmis, čerpių „vienuolių“ rasta daug mažiau. XVI a. antroje pusėje atsiranda žaliai glazūruotų kraiginių čerpių. Priekinė jų dalis puošta 10–12 cm aukščio „antelėmis“.

²⁹ Genys J., Zulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje // Architektūros paminklai. T. 7. V., 1982. P. 54–56. Pav. 11–13, 15; Chudziakowa J., Kola A. Zródła archeologiczne z terenu... S. 56–59. Rys. 32–35; Tautavičius A. Vilniaus pilies kokliai (XVI—XVII a.). V., 1969. P. 1–28. Trakų medžiaga neskelbta, yra saugoma muziejaus fonduose ir ekspozicijose.

9 pav. XV a. virimo puodų ornamentika:

1 — puodo rekonstrukcija, 2—5 — banguotų linijų ornamentas, 6—9, 11 — įkartėlių ornamentas, 10 — pakraštėlis, puostas įspaudimais. Piešė V. Trečiokienė

Olandiškų čerpių pasirodo tik vienuolyno egzistavimo laikotarpiu — XVII a. viduryje.

Pasikeitė ir buitinės keramikos gamybos technologija. Išnyko juodoji keramika, ją pakeitė oksidacinėje aplinkoje išdegti įvairių atspalvių raudonos molio masės indai (13 pav.). Didesnė dalis indų maistui laikyti iš vidaus glazūruoti žalia, ruda, geltona įvairių atspalvių glazūra. Išorinėje sienelių pusėje dažniausiai glazūruota tik viršutinė indo dalis iki petelių. Indų paskirtis labai įvairi: ašočiai, puodynės, trikojės keptuvės, kepimo loviai, dubenys. Labai įdomūs XVI a. pabaigos trikojai indeliai su aša troškiniams (13 pav., 1, 2). XVI a. pabaigoje pasirodo pirmosios lėkštės. Dažniausiai jos vienspalvės, glazūruotos tik žalia glazūra, nors retkarčiais jų kraštai puošti banguotomis linijomis, įkartėlių ir trikampėlių juostomis. Rečiau pasitaiko spalvotų, augaliniu ornamentu puoštų lėkščių.

Krosnims puošti naudoti tiek puodyniniai, tiek plokštiniai kokliai. Puodyniniai kokliai buvo degti

tik oksidacinėje aplinkoje, jų molio masė ruda, rausva. Pakraštėliai profiliuoti tik į vidaus pusę, išorinėje sienelių pusėje dažniausiai yra ryškios žiedimo rievės. Tuo laikotarpiu tampa pastovesnis koklių aukštis — 12—14 cm. Koklių anga tik kvadratinė. Pasikeitė plokštinių koklių gamybos technologija ir puošybos stilius. Plokštėse neliko gilaus reljefo, rėmeliai stačiakampiai, siauri. Išnyko polichromija, glazūruota tik žalia, retai dvispalve (balta ir mėlyna) glazūromis. Sutrumpėjo koklių rišamosios sienelės. Paplito stilizuotas, būdingas barokui augalinis-geometrinis ornamentas (12 pav.). Karniziniai kokliai puošti augaliniu-geometrinio ornamentu, gyvulių ir žmonių figūromis. Labai populiarius stilizuotų jūros žirgelių ornamentas. Dauguma koklių buvo rasta pastatų, sugriautų XVIII a. trečiajame dešimtmetyje, rūšių užpylime, po Sventčiausios Trejybės bažnyčios grindimis. Nors panašūs kokliai buvo naudoti iki XVII a. vidurio, bet labiausiai jie buvo paplitę XVI a. pabaigoje—XVII a. pirmajame ketvir-

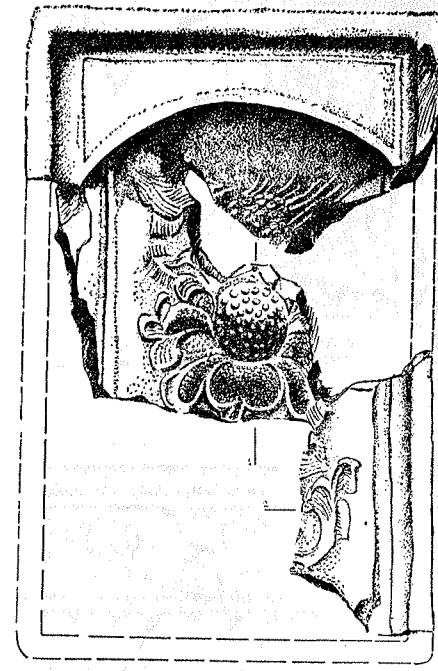
10 pav. XVI a. pirm. pusės loviniai kokliai. Piešė V. Trečiokienė

tyje. Tyrimų metu nepavyko aptikti stovėjusių iki vienuolyno egzistavimo pastatų krosnių pamatų. Galima spėlioti apie jų formą, didumą, naudotų koklių kompoziciją.

Kiti radiniai gana įvairūs, bet jų ne tiek daug kaip architektūrinės ir buitinės keramikos. Tai langų stiklų šukės, stiklinių indų fragmentai, kaulo ruošiniai, odinio apavo liekanos. Iš metalinių dirbinių galima paminėti kaltines įvairaus didumo vinis, batų pasagėles. Labai mažai rasta importinių daiktų. Tai viena kita Reino keramikos bei fajanso šukė.

XVI a. antrosios—XVII a. pirmosios pusės Bernardinių vienuolyno teritorijos archeologiniai radiniai beveik niekuo nesiskiria nuo visoje Lietuvos teritorijoje ir aplinkiniuose kraštuose randamos medžiagos³⁰.

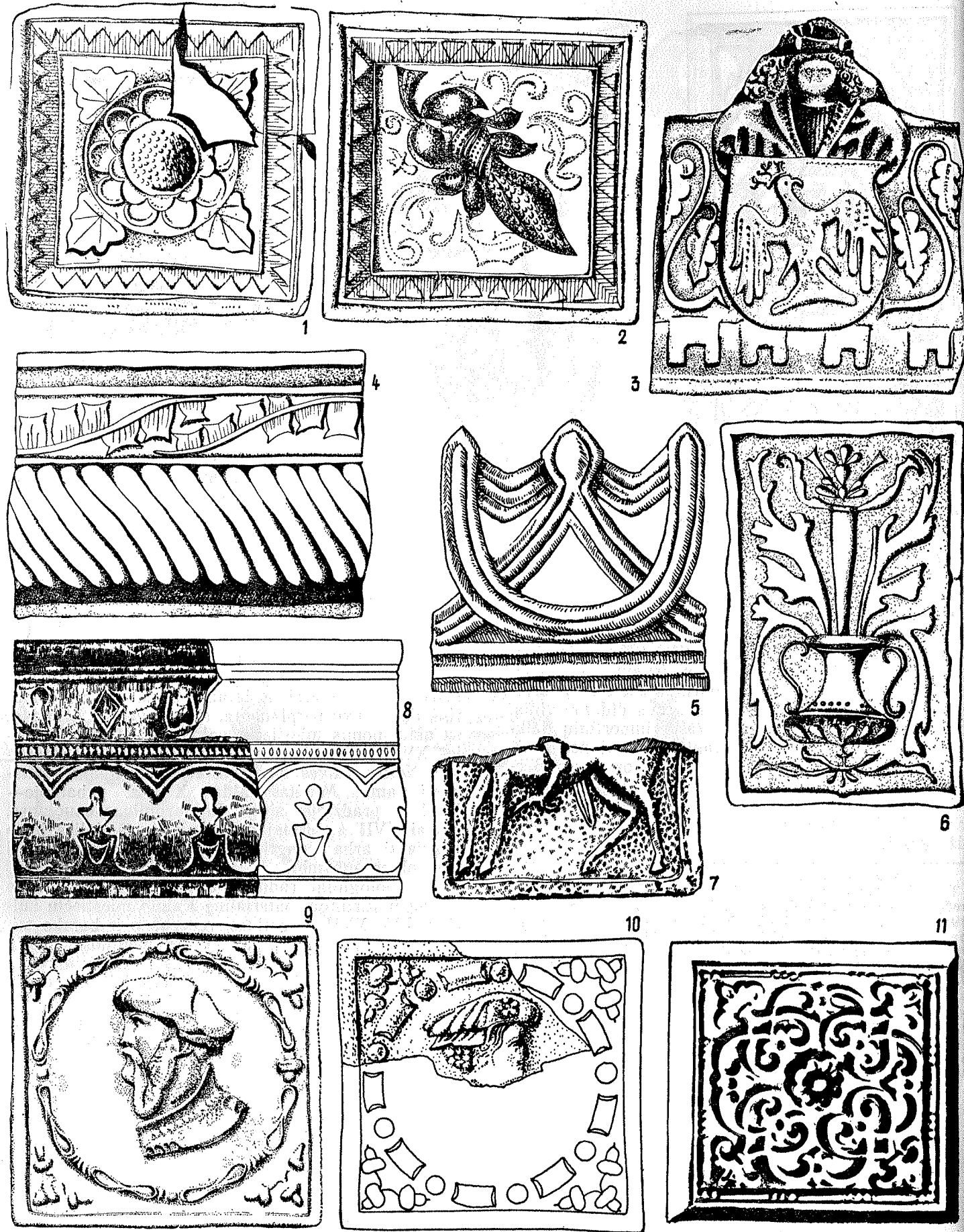
³⁰ Graudonis J. Altene // Archeologija un etnografija. T. XIV. Rīga: Zinatne, 1983. T. XIX. P. 79; Левко О. Н. Витебские изразцы XIV—XVIII вв. Минск: «Наука и техника», 1981. С. 13—24. Рис. 5—7, 17; Маслик С. А. Русское изразцовое искусство XV—XIX вв. М., 1970. Рис. 40, 46, 60, 79, 80. Navickaitė O. Archeologiniai tyrinėjimai Trakų salos pilyje... P. 72—73. Pav. 8—9; Volkaitė-Kulikauskienė R. Pūnijos piliakalnis... P. 61—64. Pav. 32—3, 36. Lent. V, VIII—XIX; Świechowska A. Warsztat garnciarski z końca XVII wieku // Szkice staromiejskie. Warszawa: Sztuka, 1955. Tab. 6—15. S. 153—4; Tautavičius A. Vilniaus pilies teritorijos kasinėjimai // LTSR valst. archit. pam. aps. inspekcijos metraštis. V., 1960. T. II. P. 37—41. Pieš. 56, 62, 68—70; Tautavičius A. Vilniaus pilies kokliai... P. 29—36. Pav. 54—57, 73.

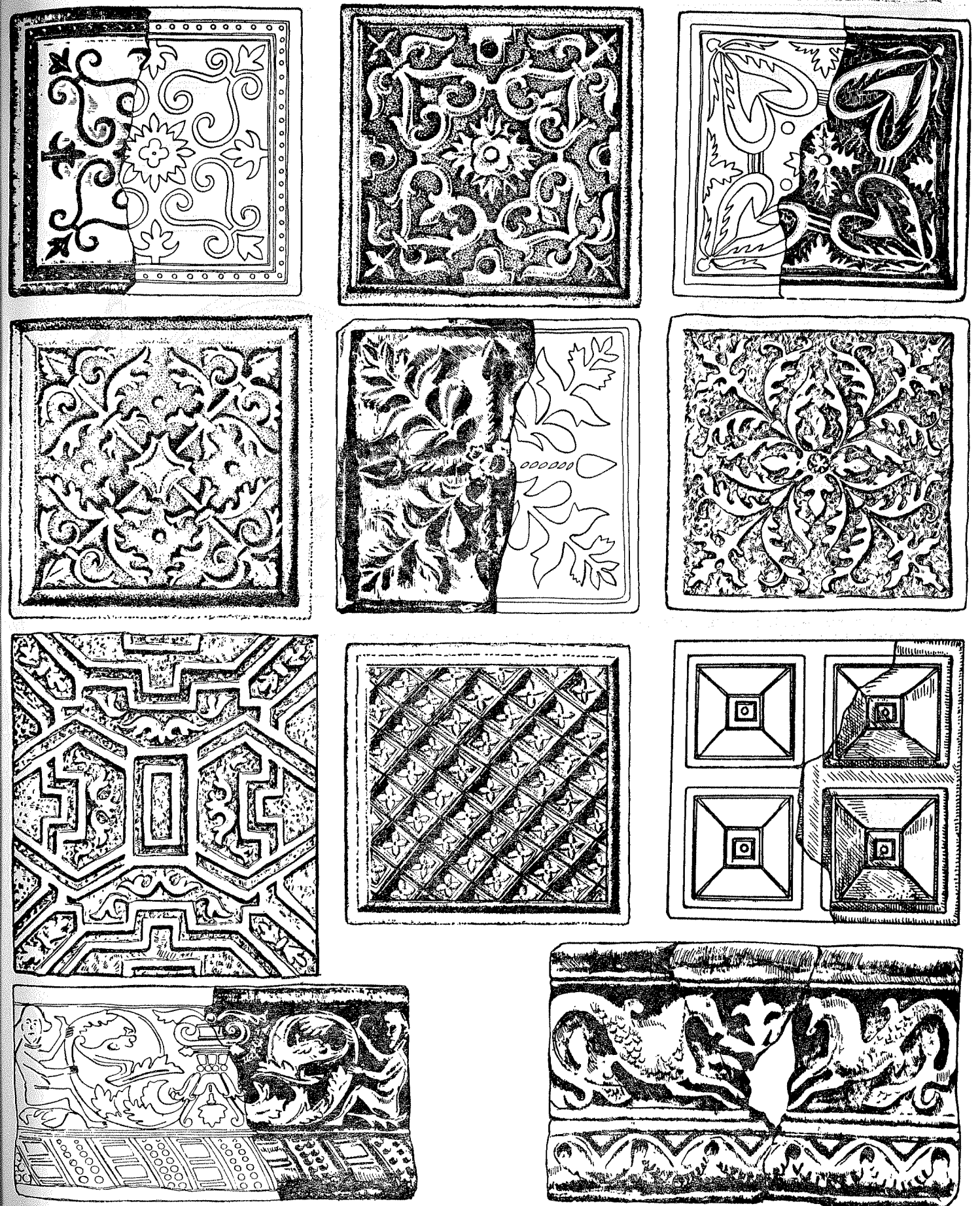
Archeologinių tyrimų duomenys leidžia daryti kai kurias išvadas apie šios Senamiesčio dalies raidą.

Seniausiais žmonių veiklos pėdsakais tyrinėtoje teritorijoje reikėtų laikyti virš pirminio žemės paviršiaus supiltą iš pilies fosos iškastą žvyrą. Apšauginė teritorija aplink pilį buvo pradėta apgyvendinti XV a. pirmoje pusėje. Iki XVI a. vidurio ten stovėjo tik mediniai pastatai. XVI a. viduryje šiaurinė dalis buvo perplanuota, suformuoti du kvartalai su aštuoniomis miestiečių valdomis. XVI a. viduryje—XVII a. pradžioje prie Rotušės aikštės ir buvusios Neries gatvės buvo pastatyti mūriniai gyvenamieji namai. Minėtas valdas XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje įsigijo Bernardinių vienuolynas, namai XVII a. pirmajame ketvirtyje iš dalies buvo nugriauti arba įjungti į tuo metu pradėtą statyti vienuolyno ansamblį.

Archeologiniai radiniai davė naujų žinių apie įvairią ir turtingą materialinę Kauno miestiečių kultūrą. XV—XVII a. gotikos, renesanso ir baroko stilių atspindys krosnių koklių ornamentuose liudija apie glaudžius Kauno prekybinius ir kultūrinius ryšius su aplinkiniais kraštais. Didesnioji keraminių dirbinių dalis gaminta vietoje. Sudėtinga gamybos technologija, gaminių kokybė rodo aukštą Kauno amatininkų puodžių profesinį meistriškumą.

11 pav. XVI a. kokliai:
1-5 - XVI a. prikm. pusė, 6-11 - XVI a. pab. Piešė V. Trečiokienė, V. Ridikaitė

12 pav. XVII a. pirmojo ketvirčio plokštiniai kokliai. Piešė V. Trečiokienė, V. Ridikaitė

MARMURINIŲ SKULPTŪRŲ FRAGMENTAI

1981—1984 m. Kauno senamiesčio 6-ojo kvartalo rytinėje dalyje prie T. Daugirdo gatvės buvo vykdomi archeologiniai kasinėjimai. Tyrinėtą plotą yra nuošaliau nuo Senamiesčio centro, todėl mažiau palietas įvairių kasinėjimo ir tvarkymo darbų. Laikas ir vėlesnis kultūrinio sluoksnio klotas konservavo XVII a. viduryje buvusią kvartalo rytinės dalies suplanavimo ir užstatymo padėtį. Paaikėjo, kad tyrinėtą plotą nuo dabartinės Santakos gatvės iki Nemuno pakrantės XVI a. buvo suskirstytas į penkis sklypus—posesijas, orientuotas galais į T. Daugirdo gatvę.

Atkasant buvusių pastatų liekanas, surinkta įvairių archeologinių radinių, kurių dauguma — tai įprasti ir dažnai pasitaikantys buitinės bei statybinės keramikos fragmentai. Sioje gausioje XVI a.—XVII a. pirmosios pusės archeologinėje medžiagoje pasitaikė netikėtų ir įdomių radinių, pirmą kartą aptiktų tyrinėjant Lietuvos senamiesčius. 1984 m. spalio mėn. darant perkasas antroje (nuo Nemuno) posesijoje stovėjusio mūrinio pastato rūsyje, buvo rastos dviejų marmurinių skulptūrų dalys. Rūsysis susidėjo iš dviejų patalpų: laiptinės iš kiemo pusės ir suktos laiptinės iš pirmo aukšto. Rūsiai išgrįsti lauko akmenų grindiniu ir perdengti medinėmis sijomis. XVI a. pabaigoje—XVII a. pirmoje pusėje sklypas priklausė Kauno magistrato suolininkui Stanusui Lidkei, o nuo 1666 m. magistrato aktuose minimas naujas savininkas — pirklys Jonas Heningas¹.

Viena iš rastųjų skulptūrų dalių — vidutinio amžiaus vyro biustas, aptiktas rūšio laiptinėje iš kiemo pusės. Kita dalis — pagyvenusio vyro galva, rasta įstrigusi to paties rūšio švieslangio ertmėje. Abi skulptūros iškaltos iš balto marmuro. Siuo metu jų paviršius gelsvas, tačiau naujai nuskilusiose vietose marmuras skaisčiai baltos spalvos. Kai kurios skulptūrų dalys paveiktos marmuro erozijos — vietomis pastebimos gelsvai rusvos dėmės.

Rūsio laiptinėje rasta vidutinio amžiaus barzdoto vyro natūralaus didumo biusto dalis (1 ir 2 pav.). Galvos aukštis 0,27 m, kaklo apimtis 0,55 m, su nuskeltu šonu, nosimi, smakru, apdaužytais antakiais. Sprendžiant iš apsirengimo, tai buvęs kilmingo romėno, dėvinčio kario šarvus, skulptūrinis portretas.

Visos skulptūrinio portreto detalės (raukšlės, plaukų garbanos, smulkios aprangos detalės, akių vyzdžiai) atliktos kruopščiai ir natūralistiškai. Portretas atrodo nepaprastai gyvas, nors jo užpakalinė

¹ Oksas J. Kauno senamiesčio 6 kvartalo istoriniai tyrimai. PRPI archyvas. F. 5. B. 2971. P. 18.

dalis atlikta ne taip kruopščiai kaip priekinė: čia neiškalti aprangos puošybos elementai. Tai leidžia manyti, kad biustas turėjo stovėti įgilintoje nišoje.

Antrasis radinys — pagyvenusio vyro natūralaus didumo skulptūrinio portreto dalis (3 ir 4 pav.). Galvos be viršugalvio aukštis — apie 0,27 m. Apdaužytas smakras, kairysis žandas, nėra nosies ir dalies lūpų, išliko tik dalis viršugalvio ir veido. Portretas taip pat atliktas kruopščiai ir natūralistiškai, tačiau akys negyvos (be vyzdžių), o plaukai iškalti labiau apibendrintai negu pirmosios skulptūros.

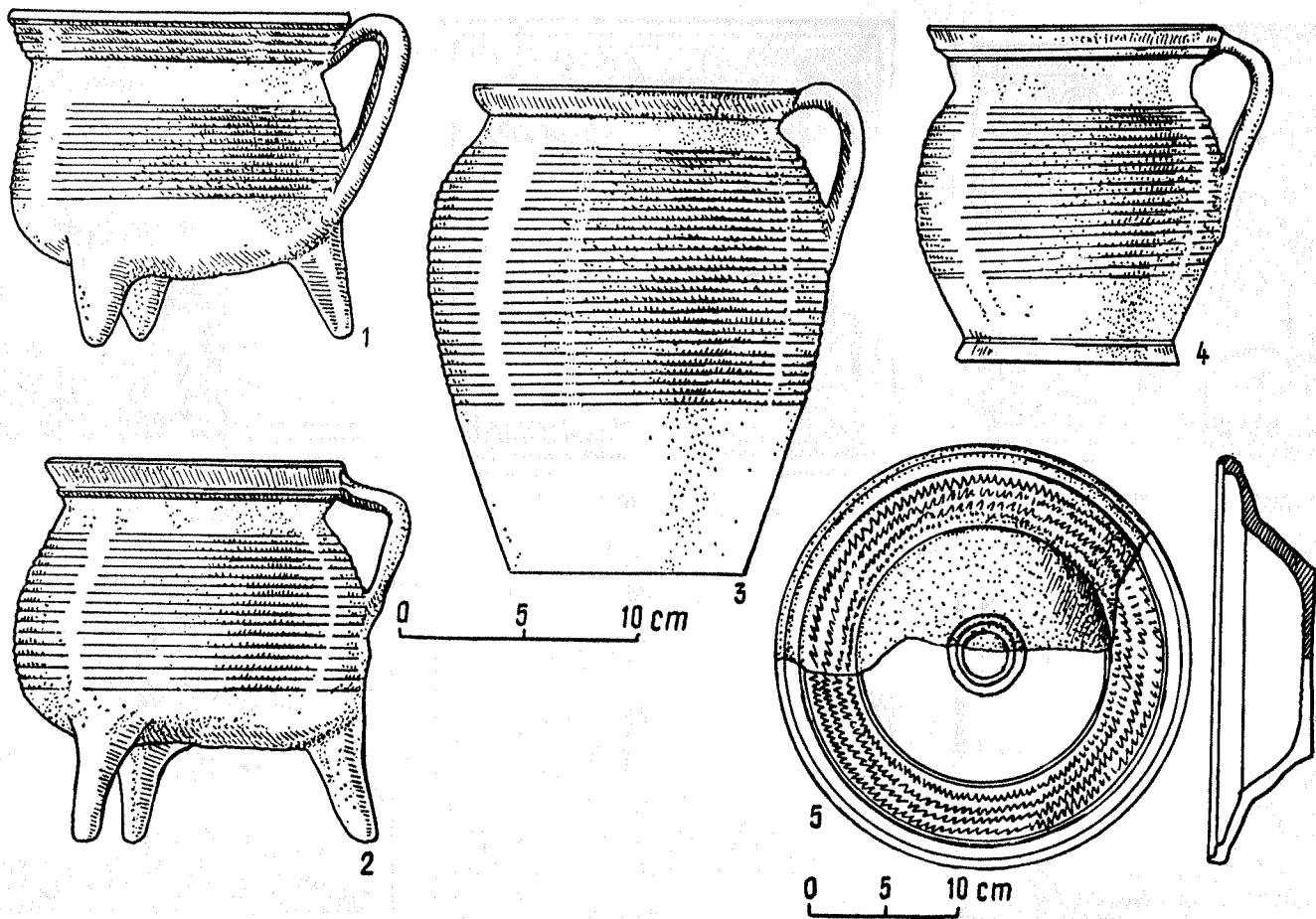
Norint nustatyti, kokiems meistrams priklausytų rasti skulptūriniai portretai, kokie istoriniai asmenys jais pavaizduoti, buvo kreiptasi į Valstybinio Ermitažo specialistus. Radinių nuotraukos nusiųstos Valstybinio Ermitažo vyr. moksliniam bendradarbiui O. Neverovui. Jo nuomone, „abu radiniai skirtini XVI—XVII a. Italijos meistrams. Kilmingojo romėno portrete pastebėtos detalės nebūdingos Romos laikų skulptūroms. Pavyzdžiui, I m. e. amžiaus skulptūros šukuosenos tipas derėtų su III—IV m. e. amžiaus skulptūrai būdinga akių, kaktos raukšlių, barzdos vaizdavimo maniera. Sarvo pakraščiai puošti apvaliomis įkartėlėmis. Toks ornamentas nėra žinomas romėniškoje skulptūroje. Biusto užpakalinės dalies atlikimas byloja apie paskirtį stovėti nišoje ir puošti interjerą. Biuste pavaizduotas I m. e. amžiaus imperatorius, greičiausiai Augustas iš Osetijos“². Buvo pareikšta ir priešinga nuomonė. Sprendžiant iš marmuro apdirbimo būdo manoma, jog rastos skulptūros galėtų būti II m. e. amžiaus senovės Romos meistrų darbas. Atsakyti į klausimą, ar tai antikos meistrų darbas, ar renesanso laikotarpio skulptorių kūriniai, būtų galima tik po kruopščių skulptūros specialistų tyrimų.

Pagal rūsyje aptiktos buitinės keramikos chronologines ribas ir susiklosčiusio užpilo sluoksnio stratigrafią abi skulptūros į rūsį pateko ne vėliau, kaip XVII a. trečiajame ketvirtyje. Pastatas ilgesnį laiką buvo negyvenamas. Rūsysis apleistas ir iš dalies užpiltas. Ant rūšio grindinio gulėjo 0,6—0,7 m storio stambių griuvenų sluoksnis.

Pastato sunykimą siejamas su 1655—1660 metų karu, kada Kaunas buvo apleistas, gyventojai išbegioję. Kaip rašo amžininkas S. Medekša, „susilažinus nebuvo įmanoma rasti sveiką namą“³. Po karo

² Iš O. Neverovo laiško.

³ Medeksa S. F. *Kommentarium rerum ab anno 1654 ad annum 1668 in Littuania gestarum // Scriptorum rerum Polonicarum*. T. 3. Cracovia, 1875.

13 pav. XVI a. pab.—XVII a. pirm. pusės indai:

1—2 — trikojai indai troškiniams, 3—4 — puodai su šomis, 5 — žaliai glazūruota lėkštė. Piešė V. Trečiokienė

Įteikta
1986.11.19

ЮРГИС ОККАС

ОТ ПЕРВЫХ ГОРОДСКИХ СТЕН КАУНАСА
ДО ОБОРОНИТЕЛЬНЫХ СООРУЖЕНИЙ XIX ВЕКА

В последние десятилетия при сборе автором исторического материала с целью изучения развития памятников архитектуры Старого города Каунаса найдено много новых архивных источников об оборонительных сооружениях города.

Новейшими исследованиями установлено, что впервые, вероятно, деревянной городской стеной Каунас был обнесен уже в конце XIV—начале XVI в. По всей вероятности, ее следы обнаружены в северной части территории Базилики—Кафедрального собора около ул. Рагувос.

Расширение территории города обусловило и исчезновение старой стены. Полтора столетия Каунас не имел городских стен. Только в начале XVII в. построена городская стена с тремя воротами, ограждавшая Каунас с суши. Между Нямунасом и современной Лайсвес аллеи стена была кирпичной с двумя воротами—Вильняус и Тоторию, а в поворотах стены над воротами было три башни. Между третьей башней и Нерис по Антакальнской возвышенности проходила деревянная стена, в которой по Панярской дороге были ворота того же названия.

В четвертом десятилетии XVII в. на берегу Нямунаса были возведены бастионные укрепления нового голландского типа.

В начале XVIII в. шведская армия соорудила двойной редут на Антакальнской возвышенности, а русская армия—полевое укрепление (шанц) близ устья речушки Гирстунис.

Во время Семилетней войны (1756—1763) при оборудовании основной базы снабжения русской армии в Каунасе по линии городских стен были сооружены бастионные укрепления. В последний раз восточная линия городских стен укреплялась в 1812 г. при отступлении французской армии.

В середине XVIII—XIX в. были разрушены большая часть кирпичных стен, трое ворот и две башни.

ВИДМАНТАС БУТКУС, ЮРГИС ОККАС
АЛЕКСАНДРАС ВАШКЯЛИС

КОГДА БЫЛ СПЛАНИРОВАН ГОРОД КАУНАС?

До настоящего времени начало регулярного планирования Каунаса относили к 1540 г. В статье на основе новейших археологических исследований и дополнительных исторических источников утверждается, что город был спланирован по инициативе великого князя Витаутаса. О том, что Каунас имел права самоуправления уже в конце XIV в. свидетельствуют печати раннего Каунаса и должность волостного старшины. О предоставлении Витаутасом городу самоуправления указывается в первой сохранившейся привилегии Казимераса. Благоприятные условия для создания нового магдебургского города возникли в 1391 г., так как Витаутас окончательно утвердился в Каунасе и Гардинасе (ныне Гродно). Известно, что в это же время он предоставил Гардинасу магдебургские права. Позднее, в 1392 г., при разрыве отношений с крестоносцами и возобновлении военных действий подобных ситуаций, способствующих развитию го-

рода и торговли, не было вплоть до заключения Салинского договора в 1398 г.

То, что город был спланирован в конце XIV в. сразу же до линии ул. М. Даукши и что этот план не менялся в последующие столетия подтверждают и археологические данные. Они показывают, что город создавался на ранее не обжитом месте и сохранил основные черты плана до наших дней. О первичности плана свидетельствуют два хорошо сохранившихся здания—костел Витаутаса (1400 г.) и приходский костел (первое десятилетие XV в.). Модулем плана, как и в других юго-восточных краях балтийского региона, служила веревка Кулмо. Городским планировщиком города—локатором мог быть первый упоминающийся в источниках волостной старшина Миколаас Тринтелис.

АЛЬГИРДАС ЖАЛЬНЕРЮС

ЭВОЛЮЦИЯ ЗАСТРОЙКИ СЕВЕРНОЙ ЧАСТИ 3-го КВАРТАЛА
СТАРОГО ГОРОДА КАУНАСА В XV—XVIII ВВ.

Археологические раскопки в северной части 3-го квартала на территории ансамбля бывшего монастыря бернардинцев проводились в 1968—1982 гг.

До начала исследования и реставрации ансамбль монастыря рассматривался как единый комплекс, начало строительства которого относится к первой четверти XVII в. Данные комплексного исследования позволяют по-новому взглянуть на формирование этой части Старого города и эволюцию ее застройки.

Наиболее древними следами человеческой деятельности на исследуемой территории является гравий, насыпанный поверх первичной поверхности земли за fossой замка.

Оборонительную территорию вокруг замка начали обживать в первой половине XV в. До середины XVI в. здесь стояли только деревянные постройки. В середине XVI в. при формировании двух кварталов с владениями восьми горожан северная часть квартала была спланирована заново. На территории семи посессий находились кирпичные жилые дома не менее чем в два этажа. Фасады зданий восточного квартала были обращены к Ратушной площади, западного—к бывшей ул. Нерис.

Эти городские владения в конце XVI—начале XVII в. приобрел монастырь бернардинцев. Кирпичные здания в первой четверти XVII в. были частично разрушены и частично включены в ансамбль начавшего строиться монастыря.

Во время раскопок была собрана большая коллекция бытовой керамики. Орнаменты изразцов печей XV—XVII вв. с характерными декоративными чертами готики, ренессанса и барокко подтверждают тесные торговые и культурные связи Каунаса с соседними странами. Большая часть керамических изделий изготовлена на месте. Сложная технология производства, высокое качество изделий свидетельствуют о большом профессиональном мастерстве каунасских ремесленников.

Рис. 1. Ситуация исследуемой территории в Старом городе:

1—замок; 2—кафедральный собор; 3—костел Витаутаса; 4—Ратуша; 5—монастырь бернардинцев и костел св. Юргиса; 6—бывший монастырь бернардинцев

Рис. 2. План застройки середины XVI—первой четверти XVII в.:

I—западный квартал; II—восточный квартал; III—территория бывшего монастыря бернардинцев; 1—5—условные номера посессий

Рис. 3. План подвала здания, расположенного в 1-й посессии восточного (II) квартала (М 1:250)

Рис. 4. План подвалов зданий 2—4-й посессий восточного (II) квартала (М 1:250)

Рис. 5. Печь (с восточной стороны), найденная на территории 5-й посессии восточного квартала (II)

Рис. 6. План подвала здания западной части 1-й посессии западного (I) квартала (М 1:100):

1—первый этап строительства; 2—второй этап строительства; 3—арочные фундаменты ограды костела бернардинцев; 4—кирпичный столб неопределенного назначения; 5—третий этап строительства; 6—юго-западная часть костела бернардинцев

Рис. 7. План фундаментов северо-западного угла монастыря (М 1:100):

1—фундамент связи монастыря XVIII в.; 2—изогнутая стена; 3—северо-западный угол монастыря; 4—новая ограда XX в.

Рис. 8. Посуда XV в.:

1—3—треножки для тушения; 4—сковорода

Рис. 9. Орнаментика горшков XV в. для приготовления пищи:

1—реконструкция горшка; 2—5—орнамент из волнистых линий; 6—9, 11—орнамент из насечек; 10—край, декорированный вмятинами

Рис. 10. Изразцы эллипсовидной формы первой половины XVI в. (рис. В. Трячкене)

Рис. 11. Изразцы XV в.:

1—5—первой половины XVI в.; 6—12—второй половины XV в.

Рис. 12. Посуда конца XVI—первой половины XVII в.:

1—2—треножки для тушения; 3—4—горшки с ручкой; 5—тарелка с зеленой глазурью

Рис. 13. Плоские изразцы первой четверти XVII в.

АЛЕКСАНДРАС ВАШКЯЛИС, АЛЬГИРДАС ЮХНЯВИЧЮС
ФРАГМЕНТЫ МРАМОРНЫХ СКУЛЬПТУР

В 1984 г. в восточной части 6-го квартала Старого города Каунаса производились археологические исследования. Они позволили выявить ее застройку и планировку. Во время раскопок остатков старых зданий был найден богатый археологический материал, отражающий материальную культуру и быт горожан.

В одном из засыпанных подвалов здания второй половины XVII в. обнаружены необычные для Литвы находки—части мраморных скульптур. На лестнице, ведущей в этот подвал, была найдена часть бюста (в натуральную величину) бюста одного мужчины среднего возраста. Одежда свидетельствует, что это портрет знатного римлянина в латах. Бюст сильно поврежден, левый бок отколот.

Другая находка—часть скульптурного портрета (в натуральную величину) пожилого человека. Сохранилось только лицо, нет верхней части головы. Обе скульптуры из белого мрамора. В настоящее время его поверхность желтоватого оттенка, на изломе мрамор чисто белый.

Кому принадлежали скульптуры и из какой части города они попали в подвал—неизвестно. Вероятно, в XVI—XVIII вв. они составляли часть коллекции. Сложен и вопрос их датировки. Старший научный сотрудник Государственного Эрмитажа О. Неверов, к сожалению, только по фотографиям высказал мнение, что это работа итальянских мастеров XVI—XVII вв. (декоративные детали скульптур не характерны для работ мастеров античного Рима).

Рис. 1, 2. Скульптурный портрет благородного римлянина в латах

Рис. 3, 4. Часть скульптурного портрета пожилого мужчины

АЛЬГИРДАС ЖАЛЬНЕРЮС, ВИРГИНИЯ РИДИКАЙТЕ

СТЕКЛЯННЫЙ БОКАЛ

В 1984 г. во дворе реставрируемого здания № 28 на Ратушной площади в Каунасе было найдено углубленное в землю прямоугольное сооружение размерами 1,8×0,9×2,6 м. Аналогичные находки в Старом городе позволяют утверждать, что это был резервуар туалета.

Внутри постройки найдено много плоских и в форме горшка изразцов, бытовой керамики, изделий из фаянса, кости, стекла, которые можно датировать второй половиной XVII—XVIII в.

В археологическом материале Каунаса редко встречаются стеклянные изделия, украшенные цветной эмалью. В засыпке были найдены фрагменты стеклянного бокала в виде усеченного конуса с ручкой. На стенках бокала снаружи изображена популярная библейская сцена на тему изгнания Адама и Евы из рая. Стеклянная масса не совсем прозрачна; покрыта патиной цвета серебра. Бокал украшен эмалью зеленого, розового, красного, белого, желтого и голубого цвета.

Такая манера украшения стекла была популярна в Европе в конце XVI—XVIII в. Этим временем и датируется бокал.

Рис. Развертка и разрез стеклянного бокала (рис. В. Ридикайте)

ЮРИЙ БАХИТОВ, ИОНАС ТАТОРИС

ВОДОСТОЧНАЯ СИСТЕМА КЛАЙПЕДСКИХ ДОМОВ
XIX В.

В средние века, когда в городе сплошь и рядом дома стояли фронтонами на сторону улицы, воду с крыш домов отводили при помощи деревянных желобов, прикрепленных между скатами соединенных крыш.

Стиль барокко изменил форму домов: стали преобладать мансардные крыши с большими выступающими карнизами. Вода с крыш стекала прямо на землю. Однако, предполагается, что уже в XVIII веке в городе дома имели деревянные восточные желоба и трубы, но они не сохранились.

В конце XVIII века, вместе с классицизмом, в город вернулись двускатные, но с меньшим уклоном, крыши. На домах все чаще устраивали водосточные системы из желобов и труб. В 1855 году городская полиция по строительству потребовала чтобы водосточные устройства делались только из огнестойких материалов.

В 1887 году в Пруссии были выпущены рекомендации: для архитектурных зданий предлагалось делать желоба, с фасадной стороны прикрытые декоративной жестяной полосой. Выпускались чертежи с разными вариантами конструкций и креплений. Эти рекомендации в Клайпеде были воплощены в общественных постройках (почтамт, театр, казармы). Было рекомендовано ставить на крышах ограждения от опадения снега. (С 1900 года такие ограждения обязаны были иметь все дома, наклоны крыш которых выходили на сторону улицы).

Полиция соблюдала чтобы вода с дворов, вместе с грязью, не вытекала на улицу. Для этого во дворах устраивали осадочные ямы, которых периодически чистили хозяева.

Чтобы не портился от сырости цоколь, под водосточной трубой подкладывали тесаный с выемкой и канавкой камень.

После 1915 года, когда проложили канализацию, водосточные трубы соединяли с городской сетью. В нижней части трубы была чугунная деталь с улавлителем листьев.

Во второй половине XIX века, следуя образцам средневековья, стали штамповать жестяные декоративные детали с изображением драконов. Они ставили по углам крыши: из горловин драконов стекала вода (почтамт). Иногда такие детали украшали и нижнюю часть трубы (театр). Более простых форм украшения делались и в первой половине нашего века.

В настоящее время к сожалению, при реставрации архитектурных памятников города водосточной системе еще не уделяется должного внимания: в большинстве случаев она упускается.

Рис. 1. Дома по ул. Жвею. Нач. XVII в. Фрагмент старинного рисунка

Рис. 2. Водосточный желоб из тесаного камня

Рис. 3. Разрезы охранной ограды и водосточного желоба, которые крепили к шиферной крыше, а так же деталь крепления. Конец XIX в.—нач. XX в.

Рис. 4. Разрез водосточного желоба на крыше крутизной более 45° и деталь крепления

Рис. 5. Разрез желоба, крепяемого к черепичной крыше, и детали крепления. Конец XIX в.—нач. XX в.

Рис. 6. Декоративная деталь (в виде головы дракона), надеваемая внизу водосточной трубы. Драмтеатр. Конец XIX в.

Рис. 7. Верхняя часть водосточной трубы. Дом на ул. Лепу 51. Первая половина XX в.

СТАРЫЕ НАЗВАНИЯ КЛАЙПЕДСКИХ УЛИЦ (НА ОСНОВЕ ГОРОДСКИХ ПЛАНОВ)

Название улиц в городских планах появились только во второй половине XVIII в. Большинство названий были немецкими. Рядом указывалось второе слово, обозначающее характер улицы: Strasse — улица, Gasse — улочка, Querstrasse — переулок, Weg — дорога, Steig — тропа, Werder — тупик, Дамм — вал, Promenade — променада. Известны только две улицы с литовским названием: Балтикальнес и Бутсаргю.

До XIX в. названия клайпедских улиц были логичными и конкретными. В Старом городе улицы назывались по профессиям живших там ремесленников. Некоторые из них носили названия городов и поместий, в направлении которых они шли. В наименованиях улиц отразились и географические особенности, специфика города-крепости и порта. В начале XIX в. появились улицы, названные по именам монархов. После 1923 г. некоторые улицы были названы именами литовских деятелей, однако больше сохранилось старых названий. Новые улицы получали названия цветов, деревьев, животных. После аннексии 1939 г. главные улицы были названы по именам нацистских главарей.

В таблице изменения названий улиц шифр первой графы обозначает район, где есть (или ранее была) улица. Отрезки улиц, имеющих различные названия, объединяются знаком «плюс». Несуществующие названия улиц даны в скобках.

Рис. 1. Схема Клайпеды с пригородами до XIX в.: S — Старый город; S-V — северо-западная часть; P-R — юго-восточная часть

АЛЬФРЕДАС-АНТАНАС ЯКУЧЮНАС

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ РАЗВИТИЯ РЕГЕНЕРАЦИИ СТАРОГО ГОРОДА КАУНАСА

В статье рассматривается ход регенерации Старого города Каунаса на основе проекта регенерации — документа научно обоснованной плановой деятельности в Старом городе.

Анализируются комплексные исследования кварталов. Предлагается несколько изменить методику их выполнения.

Рассматривается композиция внутренних пространств кварталов — наиболее слабое звено регенерации Старого города Каунаса. Представлена историческая модель структуры кварталов, на которую предлагается опираться при составлении проектов их капитального ремонта.

Пространство улиц, окружающих кварталы, — их важнейшая градостроительная часть. Характеризуются положительные и отрицательные примеры компоновки уличных пространств.

Формирование композиции Старого города полностью еще не закончено. Она должна развиваться и заполняться новыми элементами. В этом отношении важна роль отводится новой современной архитектуре Старого города. Уделяется внимание проблемам синтеза старой и новой архитектуры. Рассматриваются новые здания в Старом городе Каунаса.

Фасад старинного здания — важный формант архитектуры Старого города. Свообразные, хотя и не очень ценные с точки зрения архитектуры фасады помогают сохранить характерный архитектурный колорит Старого города Каунаса.

Анализируются экономические факторы регенерации Старого города. Опираясь на экономические расчеты и своеобразие градостроительной структуры, предлагается «ленточная» методика регенерации.

Рис. 1. Вид Старого города Каунаса со стороны жилого района Алексотас

Рис. 2. Вид Старого города Каунаса с ул. Паминклу
Рис. 3. Дворик Каунасского вечернего факультета Вильнюсского университета

Рис. 4. Фрагмент пешеходной ул. Вильняус у кафедрального собора

Рис. 5. Схемы посесий типа А:

a, b — в 43-м квартале; c — в 16-м квартале; d — в 17-м квартале

Рис. 6. Вид 60-й посесии типа А в 43-м квартале (см. рис. 5a)

Рис. 7. Вид 162-й посесии типа А в 17-м квартале (см. рис. 5d)

Рис. 8. Схемы посесий типа В:

a, b — в 22-м квартале

- Рис. 9. Вид 202-й посесии типа В (см. рис. 8b)
- Рис. 10. Вид 133-й посесии типа В в 14-м квартале
- Рис. 11. Схемы посесий типа С:
a — в 12-м квартале; b — в 43-м квартале
- Рис. 12. Вид 61-й посесии типа С (см. рис. 11b)
- Рис. 13. Схема посесии типа D (в 18-м квартале)
- Рис. 14. Вид 161-й посесии типа D (в 17-м квартале)
- Рис. 15. Схемы 49-го квартала:

a — историческая структура посесий; b — структура после реконструкции; c — неупорядоченные пространства квартала; A — неупорядоченные пространства; B — пространства для застройки

Рис. 16. Схемы 38-го и 39-го кварталов:

a — историческая структура посесий; b — структура после реконструкции; c — неупорядоченные пространства квартала (заштрихован) в проекте регенерации Старого города был указан как градостроительная ошибка, однако в проекте капитального ремонта квартала это не было учтено; c — неупорядоченные пространства

Рис. 17. Неупорядоченное в архитектурном отношении внутреннее пространство 39-го квартала создает вид специально организованной сквозной пешеходной дорожки

Рис. 18. Детский сад нарушил объемно-пространственную композицию не только 38-го квартала, но и ул. А. Лаукяйтиса; оставшийся на другой стороне улицы незастроенный промежуток нарушает архитектурное единство квартала и улицы

Рис. 19. Схемы 41-го квартала:
a — историческая структура посесий; b — структура после реконструкции; c — неупорядоченные пространства квартала

Рис. 20. Газон в 41-м квартале, обрамленный кирпичным бордюром, должен дать представление об указанном историческом здании

Рис. 21. В 41-м квартале кирпичным бордюром обозначены границы рельефа различного уровня; слева — бетонный бордюр такого же назначения

Рис. 22. Схемы 42-го квартала:

a — историческая структура посесий (заштриховано пространство бывшего базара); b — проект реконструкции; c — неупорядоченные пространства

Рис. 23. Северная часть 13-го квартала после реконструкции; благодаря понижению здания до двух этажей открылся боковой фронтон соседнего архитектурного памятника

Рис. 24. Западная часть 48-го квартала; новый корпус фабрики «Литуаника», отодвинутый от линии квартала на значительное расстояние и формирующий нехарактерное пространство для Старого города

Рис. 25. Схема перекрестка улиц К. Пожелы и Р. Чарнаса

Рис. 26. Общежитие на ул. Р. Чарнаса

Рис. 27. Схема перекрестка улиц Й. Груодиса и И. Канта

Рис. 28. Здание Литкялпроект на ул. Й. Груодиса

Рис. 29. Перекресток улиц Пуоджю и Смалининку — нехарактерное для Старого города пространство у техникума, неудачное окружение части Старого города, напоминающее провинциальный послевоенный городок

Рис. 30. Схема перекрестка улиц Д. Пошкос и Смалининку

Рис. 31. Нехарактерное для Старого города пространство перед спортивным залом на перекрестке улиц Смалининку и Д. Пошкос

Рис. 32. Слишком высокий объем реконструированного склада на ул. Курпию разрушает объемно-пространственную композицию этой части Старого города

Рис. 33. Фрагмент 19-го квартала

Рис. 34, 35. Временная постройка на ул. К. Пожелы (находящаяся здесь уже не один год)

Рис. 36. Фрагмент западной панорамы Старого города (существующее положение)

Рис. 37. Фрагмент западной панорамы Старого города. В проекте реставрации предлагается понизить Бернардинский монастырь на один этаж

Рис. 38. Гидрометеорологическое бюро на Ратушной площади, 12

Рис. 39. Пристройка Ремонтно-строительного треста на ул. Й. Груодиса

Рис. 40. Здание инспекции Госстраха на ул. К. Пожелы, 2

Рис. 41. Новое здание на ул. М. Даукши, 32

Рис. 42. Новое здание на ул. М. Даукши, 16

Рис. 43. Здание на ул. Вильняус, 18

Рис. 44. Здание на ул. Вильняус, 52 (стрелками показаны неудачно отреставрированные детали)

Рис. 45. Фрагмент фасада здания на ул. Вильняус, 36/16

Рис. 46, 47. Синагога на ул. Рагувос до капитального ремонта и после него

Рис. 48. Схема реконструкции Старого города Каунаса «ленточным» методом

ВИТАУТАС КУГЯВИЧЮС

ОСОБЕННОСТИ РЕСТАВРАЦИИ ДОМОВ КОМПАКТНОГО ПЛАНА (НА ПРИМЕРЕ АРХИТЕКТУРНОГО ПАМЯТНИКА XVI—XVIII В.— ЖИЛОГО ДОМА ПО УЛ. Т. ДАУГИРДАСА, 4 В КАУНАСЕ)

Этот памятник находится в западной части 9-го квартала Старого города Каунаса. Его окружение производит впечатление пустоты и незавершенности. Из-за грандиозного объема, несоразмерных пропорций, примитивного декора он был плохо оценен в исследованиях экстерьера (проект регенерации Старого города Каунаса).

Архитектурные исследования 1984—1986 гг. показали, что в XIX—XX вв. снаружи дом был сильно изменен. Это была пара домов, построенная в соседних посесиях в XVI в. Эти два двухэтажных дома в таком виде существовали 270—280 лет.

Археологические исследования культурного слоя 9-го и окружающих его кварталов показали, что в окружении объекта, рассматриваемого в статье, было, по крайней мере, три пары домов площадью 21 м², построенные в различных посесиях или в той же самой посесии.

В доме с северной стороны сохранился главный позднеготический фасад XVI в.: кладка, характерная система проемов, фриз, ниш. Дом с южной стороны еще больше пострадал во время войн XVII в. и пожара 1732 г. Его экстерьер, особенно главный фасад — это не вызывающее сомнений произведение позднего барокко. Профили карнизов, фризных поясов и проемов составляют законченную композицию барокко, хотя очевидно, что расположение окон сохранилось с XVI в.

В статье приводятся рассуждения и аргументы для уточнения метода реставрации. Два смежных дома, площадь которых ограничивается длиной дубовой балки (около 7,0 м), трактуются как «два брата» с отдельными объемами. Надо отказаться от разрушительной реконструкции XIX в., соединившей их в негармоничный объем. Приводятся аксеологические аргументы. Оба дома отличаются редкостью и ценностью во многих отношениях. При их реставрации следует

стремиться к наибольшему выявлению объемов на основе подлинника.

Отдельные фронтоны северного и южного домов — это дополнительная реставрационная реконструкция. В выводах даются предложения по использованию материалов для реконструкции фронтонов и подбору семантических мотивов для трактовки силуэта и пропорции фронтонов.

Рис. 1. Схема генплана 9-го и окружающих кварталов:

I — архитектурные и исторические памятники; II — другие сооружения; III — остатки зданий XVI—XVII вв. в культурном слое; с подвалами, без подвалов; IV — посесии — границы посесий XVI—XVII вв.; 1 — два жилых дома (XVI в., 1770, 1843 гг.) на ул. Т. Даугирдаса, 4; 2 — дом (XVI—XVIII вв.) на ул. Т. Даугирдаса, 5; 3 — дом Пяркунаса (XVI в., 1643 г., XVIII в.); 4 — дом (XVI, XX вв.) на ул. Осто, 3; 5 — жилой дом (XX в.), где в 1920—1932 гг. жил Й. Тумас-Вайжгантас; 6 — костел Витаутаса (XV, XVII, XIX вв.); 7 — жилой дом (1985 г.)

Рис. 2. Зондаж 1-го этажа главного фасада дома в северной части квартала; оконные ниши с двойными сегментными перемычками, упирающиеся в консольный кирпич-замок

Рис. 3. Зондаж 1-го этажа главного фасада южного дома:

сформированная в 1770 г. межэтажная фризная полоса, для профили которой использованы тонкие плитки

Рис. 4. Зондаж 2-го этажа главного фасада северного дома:

декоративная ниша и небольшой проем

Рис. 5. Заключительный «акцент» реконструкции 1906 г. — тимпан с восточной стороны

Рис. 6. Предложения по консервации и реставрации главного фасада (60% фасадов — первичная аутентичная структура обих домов, 40% — фрагмент реконструкции 1843—1906 гг.). Автор В. Кугявичюс

Рис. 7. Вариант реставрации и реконструкции главного фасада. Автор В. Кугявичюс

Рис. 8. Вариант реставрации и реконструкции обих домов. Автор В. Кугявичюс

Рис. 9. План-схема 1-го этажа (существующее положение):

заштриховано — стены до 1843 г.

JURGIS OKSAS

FROM THE KAUNAS TOWN WALL TO THE 19th-CENTURY DEFENSIVE FORTIFICATIONS

In recent years, the author has collected a vast amount of archival information on the defensive fortifications of different towns, having an aim to study historical records about various architectural monuments of the Old Town in Kaunas.

According to the latest archaeological and architectural exploratory data, Kaunas was first enclosed by a wooden defensive wall at the end of the 14th—the beginning of the 16th centuries. Its remnants have been found on the northern side of the Archicathedral Basilica territory, near Raguvo Street.

As the town grew in size and the walls experienced intensive deterioration, Kaunas was left without defensive walls for more than 150 years. At the beginning of the 17th century the town was enclosed by the defensive wall with three town-gates. The brickwall with Vilniaus and Totorių gates was erected between the river Nemunas and Laisvės Avenue. It had three towers at the corners of a brickwall and near the gates. A wooden wall, crossing the Antakalnis Highland, was built between the third tower and the river Neris. On the Panerio Road, running from the town, a similarly named gate was built.

In the middle of the 17th century bastion fortifications of a new Dutch-school type were erected on the Nemunas bank. At the beginning of the 18th century the Swedish army built a double redoubt in Antakalnis, while the Russian army set up field fortifications near the mouth of the streamlet Girstupis.

During the Seven-year war (1756—1763) bastion fortifications were erected alongside the entire defensive wall to supply the Russian army, stationed at Kaunas.

In 1812 during the retreat of the French army, the eastern side of the defensive wall underwent the last partial reconstruction. In the middle of the 18th—19th centuries a great part of brickwalls, all three gates and two towers experienced intensive deterioration and were destroyed.

VIDMANTAS BUTKUS, JURGIS OKSAS
ALEKSANDRAS VASKELIS

WHEN WAS KAUNAS MAPPED OUT?

The regular layout of Kaunas was considered to have appeared about 1540. The article, making use of the latest archaeological exploratory data and extra historical materials, suggests that town planning was executed on the initiative of Grand Duke Vytautas. By the end of the 14th century, Kaunas had won self-government, as the stamps of early Kaunas and the established position of *vaitas* indicate. Grand Duke Vytautas granted a charter to Kaunas, as is indicated by the first Kazimieras' privilege retained. It was 1391 that turned out to be the most favourable year for developing a self-governed town, since Vytautas consolidated his position in Kaunas and Gardinas once and for all. At the same time Vytautas granted a charter to Gardinas.

1392 saw the breaking-off of relations with the Crusaders and the revival of the fights with the Germans. Prior to the

Salynas Treaty in 1398, the situation remained unfavourable for town development and trade expansion.

According to the archaeological exploratory data, the town was mapped out up to the line of M. Daukšos Street, and the layout remained unchanged for centuries. The town is known to be founded on the previously uninhabited place. Two well-preserved buildings—Vytauto Church (1400) and the parish church (the first decade of the 15th century) witness the priority of the town plan. The Kulmo rope was taken as a plan module the same as in other south-east Baltic regions. Mykolas Trintelis, the first Kaunas *vaitas*, known to be mentioned in the historical records, might have been the town's locator-planner.

ALGIRDAS ZALNIERIUS

BUILDING-SITE DEVELOPMENT OF THE THIRD BLOCK'S NORTHERN PART OF THE KAUNAS OLD TOWN IN THE 15th—18th CENTURIES

In 1968—1982, archaeological investigations were conducted in the northern part of the third block of Kaunas, in the area of the former Bernardine monastery.

Before the restoration and archaeological research, the ensemble of the monastery was regarded as an entire complex dating to the early 17th century. The evidence of the complex research suggests a fresh look at the formation of one of the parts in the Old Town and its historic development.

In the course of investigations gravel was turned up, it covered the primary earth surface behind the castle fosse. It happened to be one of the oldest signs of human activities in the above mentioned area.

In the early 15th century the first settlements in the defensive area round the castle were inhabited. Up to the middle of the 16th century only wooden constructions were put up. The northern part of the block was replanned when two new blocks with eight estates had been built up. At least two-storeyed brick buildings were built in the area of seven possessions. The facades of the eastern block faced Town Hall Square, while other buildings in the western block faced the former Neris Street.

At the end of the 16th—the beginning of the 17th centuries the Bernardine monastery acquired the above mentioned possessions. In the early 17th century brick buildings were partly demolished. The remains were included into the monastery complex under construction.

During archaeological investigations, a large collection of household ceramics was excavated. The exuberant decorations of the Gothic, Renaissance and Baroque could be found on the tile ornaments of the 15th—17th-century stoves, indicating close trade and cultural relations between Kaunas and adjacent countries. A large part of ceramics was of home-make. Alongside the complex technology applied, the top quality of articles suggests the high professional level of Kaunas craftsmen.

Fig. 1. Situation of the Old Town area under investigation: 1—Kaunas Castle; 2—the Cathedral; 3—Vytautas Church; 4—Town Hall; 5—St. George's Church; 6—the former Bernardine monastery

Fig. 2. Building plan of the middle of the 16th—the early 17th centuries: I—western block; II—eastern block; III—the former area of the Bernardine monastery; 1—5—conventional numbers of block possessions

Fig. 3. Eastern block (II). Basement plan of the building, located in the first possession (scale 1:250)

Fig. 4. Eastern block (II). Basement plans of the buildings in the second-fourth possessions (scale 1:250)

Fig. 5. Eastern block (II). Stove (from eastern side), discovered in the fifth possession

Fig. 6. Western block (I). Basement plan of the building, formerly located in the western part of the first possession (scale 1:100): 1—the first construction stage; 2—the second construction stage; 3—arch foundations of the Bernardine Church fence; 4—brick pole for unknown purposes; 5—the third construction stage; 6—south-western part of the Bernardine Church

Fig. 7. Foundation plan of the north-western corner of the monastery (scale 1:100): 1—the 18th-century bond foundation of the monastery; 2—curved wall; 3—north-western corner of the monastery; 4—the 20th-century new fence

Fig. 8. The 15th-century crockery: 1—3—tripods for braising; 4—frying-pan

Fig. 9. Ornamental design of the 15th-century pots for cooking: 1—reconstruction of a pot; 2—5—ornamental wavy design; 6—9—ornamental design in notches; 10—dent-decorated brim

Fig. 10. The early 16th-century elliptic tiles (Drawing by V. Trečiokienė)

Fig. 11. The 15th-century tiles: 1—5—the first half of the 15th century; 6—12—the second half—the end of the 15th century

Fig. 12. The late 16th—the early 17th-century crockery: 1—2—tripods for braising; 3—4—pots with a handle; 5—green-glazed plate

Fig. 13. The early 17th century flat tiles

ALEKSANDRAS VASKELIS, ALGIRDAS JUCHNEVICIUS

FRAGMENTS OF MARBLE STATUES

In 1984, archaeological investigations were carried out in the eastern part of the sixth block of the Kaunas Old Town. They exposed the layout and structures of the block under investigation. Excavations of the remnants of historical buildings revealed a diverse archaeological stuff.

Fragments of marble statues, quite scarce findings in Lithuania, have been found in one of the filled-up basements of the late 17th-century building. On the basement staircase, the archaeologists have come across a fragment of a life-size bust of a middle-aged bearded man. The clothes suggest that a noble Roman in armour was portrayed. The bust itself with its left side broken off is greatly damaged.

The second finding happens to be a life-size sculptural portrait of a middle-aged man with the upper part of the head missing and part of the face survived. Both statues were originally from white marble, though at present their surfaces have a yellowish tint, it is white only in a break-place.

Their owner and location place in the town remain unknown. Probably, they are the remnants of the 16th—17th-century private collection. As O. Neverov, the senior research associate of the Hermitage, made it clear on the ground of the photos, the statues date back to the 16th—17th centuries (their decorative elements point to the Italian rather than the antique Roman school).

Fig. 1, 2. Bust of a noble Roman in armour

Fig. 3, 4. Fragment of a sculptural portrait of a middle-aged man

ALGIRDAS ZALNIERIUS, VIRGINIJA RIDIKAITE

GLASS BOWL

In the course of the 1984 restoration, at 28 in Town Hall Square of Kaunas the rectangular deepened pit, 1.8×0.9×2.6 m in size, was found in the yard. It is regarded as a toilet closet similar to findings in the Old Town. Quite a number of flat and pot-like tiles, household pottery, china, bone and glass articles, dating to the 17th—18th centuries, were found here.

Glass articles in coloured enamel happen to be more rare findings of the excavated archaeological material in Kaunas. Archaeologists have come across the fragments of a glass bowl in one of the fillings. It has a shape of truncated cone with a handle. Its external walls depict a popular biblical scene of Adam and Eve's expulsion from the paradise. The

glass itself turned out to be covered with silver-coloured patina and was not quite transparent. The glass bowl is decorated with green-, rose-, red-, white-, yellow- and blue-coloured enamel.

The glass decor shows the features of the late 17th—18th-century style then prevailing in Europe. The glass bowl is dated back to the same period.

YURI BAKHITOV, JONAS TATORIS

THE WATER-SUPPLY SYSTEM OF THE 19th-CENTURY HOUSES IN KLAIPEDA

In medieval town houses, mostly pediment-flanked towards the street, rainwater was drained through wooden gutters, fixed between the pitches of the joined roofs.

Mansard roofs with bulky protrusive cornices were favoured in the Baroque-style houses. The water from the roofs flowed down directly to the ground. It is said that wooden gutters and drainpipes have been already in use in the 18th-century town-houses, though they had not survived.

The late 18th century saw the return of the gable roofs, though their slopes were less steep. Gutters and drainpipes started to be more frequently set up on houses. In 1855 local planning authorities (town police) required that water-supply installations be made only of fire-proof materials.

In 1887, in Prussia, it was recommended to set up facade-overlooking decorative, partly cast-iron gutters for architectural buildings. All kinds of draughts with various types of constructions and fixing elements have been drawn. The above mentioned recommendations have been fully carried out in a few office buildings in Klaipėda, namely post-office, theatre, barracks. It was recommended to set up snow guards on the roofs. (By 1900 the snow guards should have to be built in all houses with roofs facing the streets).

The police was in charge of controlling the keeping-off of mud-waters from flowing down straight from the yards to the streets. Therefore, cleaned-by-owner drain pits were set up in all yards.

A rough-hewed stone with a flute and a ditch was often placed under the drainpipe to have a sockle impervious to humidity and water.

By 1915, the city was provided with the sewerage system, drainpipes included. Cast-iron drain-cover was placed under the lower part of the drainpipe to keep leaves away.

The late 19th century saw the reappearance of the medieval dragon-like decorative details. Placed in the corners of the roof, tin-dragons forced the water to flow down from their mouths straight to the ground (see post-office). They could also be placed at the bottom of the drainpipes (see theatre). In the early 20th century more-simple-in-form decorative details were still produced.

By now, unfortunately, the water-supply system isn't paid due attention during the restoration of architectural monuments. In most cases, it is being simplified.

Fig. 1. Dwelling houses in Zvejū Street at the beginning of the 17th century. Fragment of the ancient drawing.

Fig. 2. Detail of the rough-hewed stone used to be put under the drainpipe

Fig. 3. Sections and fixing elements of roof guards and gutters attached to the slate-covered roof. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 4. Section and fixing elements of gutters, attached to the slate-covered, more than 45° angle roofs. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 5. Section and fixing elements of gutters, attached to the tiled roofs. The end of the 19th century—the beginning of the 20th centuries

Fig. 6. Decorative element put at the bottom of the drainpipe. Drama Theatre. The end of the 19th century

Fig. 7. The drainpipe tops with sharp-form elements of the building at 51 Liepų Street. The second quarter of the 20th century

JONAS TATORIS

THE FORMER STREET NAMES IN KLAIPEDA (AS BASED ON THE TOWN'S LAYOUTS)

Only by the end of the 18th century street names occur in plans. They used to appear generally in the German language, followed by the second street type name: Strasse—

street, Gasse — lane, Querstrasse — cross-road, Weg — road, Stieg — footpath, Werder — blind alley, Damm — causeway, Promenade — promenade. Baltikalnės and Butsargių are the only Lithuanian street names. Up to the 19th century, Klaipėda's street names sounded rather logical and concrete. In the Old Town, streets were named either after their residents, largely craftsmen, or after towns and estates whose directions they took. The street names also retained the features of the town-castle along with local geographic peculiarities. A new set of streets named after monarchs appeared at the beginning of the 19th century. As of 1923, the streets were partly renamed after a number of Lithuanian public men, preserving, however, the majority of the former names. The names of flowers, trees and animals used to be given to the newly-formed streets. After the annexation by the Germans in 1939, the main streets were renamed after the Nazi leaders.

In the table that shows changes of street names, the cipher of the first part nominates the region with the existing or the former street. The plus sign joins the street sections with the former different names. The former street names are put into brackets.

Fig. Scheme of Klaipėda with its suburbs up to the 19th century: S — the Old Town; S-V — North-West part; P-R — South-east part.

ALGIRDAS-ANTANAS JAKUČIŪNAS

SOME PERSPECTIVES OF THE KAUNAS OLD TOWN REGENERATIVE DEVELOPMENT

On the basis of the scientifically planned regeneration design, the article focuses its attention on the regeneration process in the Old Town in addition to the complex investigation of the blocks. It also suggests changing the methods of their investigation.

The article widely discusses the inner space composition of the blocks, i. e., the weak point in the Kaunas Old Town regeneration. Under the historical model of the block structure the architect seeks to draft the overhaul repairs project.

The street spaces surrounding blocks are considered to form the most important urban areas in the block. The article mentions negative and positive examples of the street space arrangement. The Old Town composition of its future development is not completely finished. The article focuses on the role of new and modern architecture in the Old Town and analyses the problem of synthesis between modern and old architecture, as well as the structure of the new buildings in the Kaunas Old Town.

The preserved though not always architecturally noteworthy facades shape the Old Town's architecture and reveal its peculiarity. Alongside the economic factors, the article discusses the up-to-date method of the so-called "ribbon building" regeneration, based on the peculiarities of the urban structure and economic statistics.

Fig. 1. A view of the Old Town of Kaunas from Aleksotas

Fig. 2. A view of the Old Town of Kaunas from Paminėklų Street

Fig. 3. The courtyard of the evening department of Vilnius University in Kaunas

Fig. 4. Fragment of Vilnius Street near the Cathedral that is pedestrian now

Fig. 5. The schemes of the A type possessions: a, b — in the 43rd block, c — in the 16th block, d — in the 17th block

Fig. 6. A view of the A type No. 60 possession in the 53rd block (see Fig. 5., a)

Fig. 7. A view of the A type No. 162 possession in the 43rd block (see Fig. 5., a)

Fig. 8. The schemes of the B type possessions: a, b — in the 22nd block

Fig. 9. A view of the B type No. 202 possession (see Fig. 8., b)

Fig. 10. A view of the B type No. 133 possession (in the 14th block)

Fig. 11. The schemes of the C type possessions: a — in the 12th block, b — in the 43rd block

Fig. 12. A view of the C type No. 61 possession (see Fig. 11., b)

Fig. 13. The scheme of the D type possession (in the 18th block)

Fig. 14. A view of the D type No. 161 possession (in the 17th block)

Fig. 15. Schemes of the 49th block: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction, c — block parts to be reconstructed: A — not reconstructed parts, B — parts for reconstruction

Fig. 16. The schemes of the 38th and 39th blocks: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction; a kindergarden in the centre of the 38th block (the stroked part). Treated as an urban mistake in the Old Town regeneration design but left out in the overhaul repairs plan, c — block parts to be reconstructed

Fig. 17. Architecturally not reconstructed internal space of the 39th block as a special pedestrian thoroughfare

Fig. 18. A kindergarden that disturbed a voluminous and spatial composition not only of the 38th block, but also that of A. Laukaitytė Street. A vacant space on the other side of the street breaks the unity of the block and the street

Fig. 19. Schemes of the 41st block: a — the historical structure of possessions, b — structure after the reconstruction, c — block-parts to be reconstructed

Fig. 20. The green field site, located in the 41st block and enclosed with a brick-wall, marks the former historical building

Fig. 21. Brick-wall in the 41st block indicates the differently-leveled relief limits; on the left one can see a concrete wall of the same purpose

Fig. 22. Schemes of the 42nd block: a — the historical structure of possessions (the former market place in dashed), b — reconstruction design, c — block-parts to be reconstructed

Fig. 23. The northern part of the 13th block after reconstruction. When the building had been lowered to two storeys, the side pediment of the adjacent architectural monument was uncovered

Fig. 24. The western part of the 48th block. In front — a new factory building, too far diverted from the block line ruins the characteristic spatial structure of the Old Town

Fig. 25. The crossroad scheme of K. Poželos and R. Čarno streets

Fig. 26. Hostel in R. Čarno street

Fig. 27. The crossroad scheme of J. Gruodžio and I. Kantų Streets

Fig. 28. New building in J. Gruodžio Street

Fig. 29. Puodžių-Smalininkų crossroad near the technical college spoils the spatial, provincial-post-war town-looking structure of the Old Town

Fig. 30. The crossroad scheme of D. Poškos-Smalininkų Streets

Fig. 31. Unusual to the Old Town spatial structure near the Sports Hall at Smalininkų-D. Poškos crossroad

Fig. 32. Too-high volume of the reconstructed storehouse in Kurpių Street breaks the spatial and voluminous composition of this part of the Old Town

Fig. 33. Fragment of the 19th block

Fig. 34—35. Temporal, long-ago built constructions in K. Poželos Street

Fig. 36. Fragment of the Old Town's western panorama (the existing position)

Fig. 37. Fragment of the Old Town's western panorama. The restoration design suggests demolishing of the top floor of the Bernardine monastery

Fig. 38. Hydrometeorological office at 12 Town Hall Square

Fig. 39. Outhouse of the building repairs trust in J. Gruodžio Street

Fig. 40. Insurance building at 2 K. Poželos Street

Fig. 41. A new building at 32 M. Daukšos Street

Fig. 42. A new building at 16 M. Daukšos Street

Fig. 43. A building at 18 Vilniaus Street

Fig. 44. A building at 52 Vilniaus Street (arrows show the unprofessionally reconstructed details)

Fig. 45. Fragment of the pediment at 36 Vilniaus Street

Fig. 46, 47. Synagogue at 29 Raguvos Street before and after the overhaul repairs

Fig. 48. Scheme of "the ribbon building method" regeneration of the Kaunas Old Town

VYTAUTAS KUGEVIČIUS

THE PECULIARITIES OF RESTORING THE COMPACT-PLANNED SEMIDETACHED HOUSES

The architectural building under investigation is sited in the ninth block of the western part of the Kaunas Old Town. The dwelling house has got quite a poor estimate for its

mighty size, not balanced proportions and primitive decor in the last exterior investigation of "The Regeneration Design of the Kaunas Old Town".

According to the external architectural investigations conducted in 1984—1986, the badly dilapidated 19th—20th-century dwelling proved to be the former semidetached house, approximately 270—280 years old, built in the adjacent possessions.

The archaeological investigations in the cultural stratum of the ninth and adjoining blocks point to the former existence of three semidetached houses, built in the different or the same 21-metre-width possessions.

The 16th-century main facade of the late Gothic with its brickwall, characteristic openings, friezes, bays stands out as the only remnant part of the house with a northern aspect. The house with a southern aspect was more badly damaged in the 17th-century wars and it underwent a partial destruction by fire in 1732. The exterior and the main facade distinguish themselves as noteworthy examples of the late Baroque. The cornices, decorated friezes and openings form a complex Baroque composition with the window arrangement, dating back to the 16th century.

The pros and cons of the more precise restoration method are widely discussed in the article. Two semidetached houses, their width conditioned by the length of the oak-beam (7 m) should be treated as "twin-brothers" with separate volumes. After the 19th-century damaging reconstruction, the highly valuable, noteworthy and rare houses formed the discordant volume. The author suggests that a new restoration should seek the greatest and the most authentic volume exposure. Separate pediments of north- and south-facing houses need extra, methodologically approved, restoration reconstruction.

A thorough discussion concerning reconstruction-materials for pediments in addition to semantic treatment of pediments' silhouette and proportion is given in the conclusions.

Fig. 1. The scheme of the ninth and the surrounding blocks: I — architectural and historical monuments; II — other buildings; III — the remains of the 16th—17th-century buildings in the cultural stratum; with cellars, without cellars; IV — the 16th—17th-century possession limits; 1 — two dwelling houses (16th c., 1770, 1843) at 4 T. Daugirdo St.; 2 — a house (16th—18th c. c.) at 5 T. Daugirdo St.; 3 — Perkūno (the Thor) House (16th c., 1643, 18th c.); 4 — a house (16th c., 20th c.) at 3 Uosto St.; 5 — the dwelling house (20th c.), where J. Tumas-Vaižgantas (the Lithuanian writer) lived in 1920—1932; 6 — Vytauto Church (15th, 17th, 19th c. c.); 7 — a dwelling house (1985)

Fig. 2. The ground floor bore of the main facade of the house with a northern aspect: window-bays with double segmental lintels, leaning upon the console keystone

Fig. 3. The ground floor bore of the main facade of the house with a southern aspect: an interfloor frieze with a thin-brick profile, made in 1770

Fig. 4. The first floor bore of the main facade of the house with a northern aspect: the decorative bay and the opening

Fig. 5. Tympanum — a view from the eastern side — the last stage of the 1906 reconstruction

Fig. 6. The suggestion for the main facade's restoration and conservation (60% of the facade — the former authentic structure of both houses; 40% — the fragment of the 1843—1906 reconstruction). Drawings by V. Kugevičius

Fig. 7. The main facade's restoration and reconstruction variant. Drawings by V. Kugevičius

Fig. 8. Restoration and reconstruction variants of both houses

Fig. 9. The scheme of the ground floor layout (the existing position): the stroked part — walls up to 1843

TURINYS

TYRIMAI. KONSERVAVIMAS. RESTAURAVIMAS

OKSAS J. Nuo pirmųjų Kauno miesto sienų iki XIX amžiaus gynybinių įrenginių	3
BUTKUS V., OKSAS J., VASKELIS A. Kada buvo suplanuotas Kauno miestas?	11
ZALNIERIUS A. Kauno senamiesčio 3-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raida XV—XVII amžiais	16
VASKELIS A., JUCHNEVICIUS A. Marmurinių skulptūrų fragmentai	29
ZALNIERIUS A., RIDIKAITĖ V. Stiklinis bokalas	33
BACHITOVAS J., TATORIS J. Vandens nuo stogo nukanalizavimo sistema XIX a. Klaipėdoje	35
TATORIS J. Senieji Klaipėdos gatvėvardžiai (remiantis miesto planais)	38

PROBLEMAS

JAKUCIONAS A.-A. Kai kurie Kauno senamiesčio regeneracijos plėtojimo aspektai	44
KUGEVICIUS V. Kompaktiško plano porinių namų restauravimo ypatumai (XVI—XVIII a. architektūros paminklo gyvenamojo namo Kaune, T. Daugirdo g 4, pavyzdžiu)	71

PUBLIKACIJOS

ICOMOS. Tarptautinė istorinių miestų apsaugos chartija	78
--	----

PAMINKLOTVARKOS KRONIKA

Paminklų restauravimo projekavimo instituto Mokslinėje metodinėje taryboje (1987 metų apžvalga)	80
---	----

REZIUOME IR PARASAI PO PAVEIKSLAIS (rusų ir anglų k.)	82
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ. КОНСЕРВАЦИЯ. РЕСТАВРАЦИЯ

ОКСАС Ю. От первых городских стен Каунаса до оборонительных сооружений XIX века	3
БУТКУС В., ОКСАС Ю., ВАШКЯЛИС А. Когда был спланирован город Каунас?	11
ЖАЛЬНЕРЮС А. Эволюция застройки северной части 3-ого квартала старого города Каунаса в XV—XVIII вв.	16
ВАШКЯЛИС А., ЮХНЯВИЧЮС А. Фрагменты мраморных скульптур	29
ЖАЛЬНЕРЮС А., РИДИКАЙТЕ В. Стеклобальный бокал	33
БАХИТОВ Ю., ТАТОРИС И. Водосточная система Клайпедских домов XIX в.	35
ТАТОРИС И. Старые названия Клайпедских улиц (на основе городских планов)	38

ПРОБЛЕМЫ

ЯКУЧЮНАС А.-А. О некоторых аспектах развития регенерации Старого города Каунаса	44
КУГЯВИЧЮС В. Особенности реставрации домов компактного плана (на примере архитектурного памятника XVI—XVIII вв.— жилого дома по ул. Т. Даугирдаса, 4 в Каунасе)	71

ПУБЛИКАЦИИ

ХРОНИКА ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ	80
РЕЗЮМЕ (на русском, английском яз.)	82

CONTENTS

RESEARCH. CONSERVATION. RESTORATION

OKSAS J. From the Kaunas Town's Walls to the 19th c. defensive fortification	3
BUTKUS V., OKSAS J., VASKELIS A. When was Kaunas mapped out?	11
ZALNIERIUS A. Building-site development of the 3rd blocks northern part of the Kaunas Old Town in the 15th—18th centuries	16
VASKELIS A., JUCHNEVICIUS A. Fragments of Marble statues	29
ZALNIERIUS A., RADIKAITĖ V. Glass bowl	33
BACHITOVAS J., TATORIS J. The water-supply system of the 19th turies houses in Klaipėda	35
TATORIS J. The former street names in Klaipėda (as based on town's layouts)	38

PROBLEMS

JAKUCIONAS A.-A. A few perspectives of the Kaunas Old Town regenerative development	44
KUGEVICIUS V. The peculiarities of the compact-planned semidetached houses' restoration	71

Ar58

Architektūros paminklai: Kultūros paminklų istorijos ir architektūros tyrinėjimai. Paminklotvarkos darbai / LTSR kultūros m-ja. Paminklų restauravimo projektavimo inst.—V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1970 m.

T. 12: Moksl. str. rinkinys / Redkol.: J. Glemža (ats. red.) ir kt.—1989.—90 p.: iliustr.—Str. santr.: rus., angl.—Bibliogr. išnašose. ISBN 5—420—00632—4

Leidinyje rašoma apie pirmąsias Kauno miesto sienas ir XIX a. gynybinius įrenginius, pradinį miesto vystymosi etapą, Kauno senamiesčio 3-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raidą XV—XVII amžiais, vandens nuo stogo nukanalizavimo sistema XIX a. Klaipėdoje, senovinius Klaipėdos gatvėvardžius, kai kuriuos Kauno senamiesčio plėtojimo aspektus ir kt.

A 4902020000—260
M 854(08)—89 Z—89

MBBK 72T1

150/1

10

Научное издание
 Министерство культуры Литовской ССР
 Институт проектирования реставрации памятников
ПАМЯТНИКИ АРХИТЕКТУРЫ, 12
 Исследования истории в архитектуре памятников культуры.
 Работы по реставрации

Сборник научных трудов. Выпускается с 1970 г.
 Отв. ред. Й. Глемжа и др.— Вильнюс: Мокслас, 1989
 На литовском языке

Mokslinis leidinys
 Lietuvos TSR kultūros ministerija
 Paminklų restauravimo projektavimo institutas

ARCHITEKTŪROS PAMINKLAI, 12

Redaktorius A. Lagunavičius
 Meninis redaktorius E. Karpavičius
 Techninė redaktorė A. Gineitienė
 Korektoriai: V. Stepšys ir G. Ausėjienė

H/K
 Duota rinkti 1989 09 27. Pasirašyta spausdinti 1990 01 18. Formatas 60x90/8. Popierius — kreidinis Nr. 1. Garnitūra literatūrinė, 10 punkty. Iškilioji spauda. 11,5 sąl. sp. l. 12 sąl. spalv. atsp. 12,78 apsk. leid. l. Tiražas 3000 egz. Užsakymas 2669. Kaina 2 rb 60 kp. Užsakytinis. Leidykla „Mokslas“, 232050 Vilnius, Zvaigždžių 23. Spaudė „Vilties“ spaustuė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.